

פרק יא כמו שנמצא ההשגחה האלוהית תגיע לכל מין ומין מן הבעלי חיים באופנים

מתחלפים כדי שיושלם המין ההוא באופן היותר שלם שאפשר, כן ראוי שתמצא בכל איש ואיש מאישי האדם כפי מדרגתו ומעלת שלמותו כדי שיושלם האיש ההוא באופן שלם, וזהו שאנחנו נמצא שהשגות השם בכל אחד ממיני הבעלי חיים השגחה נפלאה לתת לכל מין ומין תכלית שלמותו שאפשר לו כפי חקו, וזה נגלה מאד בכל אחד מהמינים שנתן לו הש"י אברים וכלים וכוחות נאותים לשמירת המין לקיומו באופן שלם, שבהמות הבעלי קרנים האוכלים את עשב השדה לפי שהחומר (ה) שראוי שיתהוו ממנו השנים כלה בקרנים ולא הספיק הטבע לעשות להם שינים בלתי העלין ולא יוכל להתך המון יפה שם בהם הטבע כח להעלות גרה להשלים בלעיסה השניה מה שחסר בראשונה, וכן מי שמונו מצוי קרנים והעופות שם עכול מרחי מאד, אמרו רז"ל (מכות דף ס"ג ע"ה) ובעופות וברנים כדי שתפול לאור והשרף, ובכלב לפי שמונו בלתי מצוי שם עכול יותר מתאחר, ארז"ל (פסח ק"ט ע"ג) יודע צדיק דין דלים (משלי כ"ט) יודע הקב"ה בכלב שמונותיו נועמן לפיכך השהה מונותיו במעיו ג' ימים, ובבעלי השרף והעופות שדורסים לפי שאין מונם מן הצמחים המצוי להם הטבע כלים בהם יוכלו להיות נוזנים מן הציד והכין להם בצפרנים ארס ישלול אותו בעת הדרוסה כדי לבשל הכוז (ג) ולדקקו, שכת הארס וחמו עומד להם במקום הראש לבשל הבשר, ומטבע הנמלה שהיא בריה קטנה וכת הזריות שבה גרין על חכמת השם והשגחה בכל הנמצאות ובכל חלק וחלק מהן, כמו שנראה הגמל ששם בו אורך הצוואר (ג) מתיחס לאורך שוקיו כדי שיקל עליו לישול מונו, ואף על פי שכל אלו הן השגחות סוגיות או מיניות יש ליקח מהן ראיה על התחלפות ההשגחה באישי מין האדם, שאחר שנראה השגחת השם דבקה בכל אחד מהמינים באופנים שונים כפי מה שראוי אל כל מין ומין להשגת תכלית שלמותו וכפי מה שיאות למנו ומטבע שם לו כלים לשמירתו ולהשגת מונו ותכלית שלמותו באופן היותר שלם שאפשר, ולמי שצריך שמירה מעולה (ד) כבני העורב משניה בהם להכין להם מונם עד שלא ימצאו לעולם בני עורב שיכרתו ברעב, ולעילי סלע משניה בהם לשמורם בעת לידתם עד שלא תמצא אתם מהם נעדרת מן ההשגחה ההיא בעת לידתם, כמי שארז"ל לפי שרחמה צר הקב"ה מוכין לה רוקן בעת לידתה ומכיתה וכן בכל מין ומין על זה הדרך, וזה ממה שיוורה בהכרח שיש משקל בנמצאים לתת לכ"א חקו ושלמותו כפי מה שיצונו מטבע וכפי מה שאפשר לו ולא יעשק לשום אחד מהם שלא יושלם לו חקו אשר הוא אפשרי אליו לקבל, ואחר שאישי האדם מתחלפים בשלמות הכח השכלי שבהם התחלפות יותר גדול מתחלפות מין אחד מהבעלי חיים על האחר, עד שנראה איש אחד קרוב להיותו במדרגת הבעלי חיים הבלתי מדברים ואחר קרוב להיותו במדרגת המלאכים, ראוי א"כ שיהיה בין האישיות התחלפות השגחה כמו שהיה בבעלי חיים בין המינים, ויתחייב מזה שהיו מדרגות ההשגחה מתחלפות בין אישי האדם כפי התחלפות מדרגותיה בשלמות, ובעבור זה פעמים יהיה האדם במדרגה שבהא אליו ההשגחה על זה הדרך בשתגיע ההודעה האלוהית אל האדם עצמו אם בנבואה ואם בחלום, בנבואה כמו שנאמר לאברהם לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול וגו' (נחלשים י"ג) ואם בחלום כמו שנאמר לאבימלך בחלום הלילה הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' (פס"ג) ולפרעה שהיה רשע בא אליו ההודעה על ידי נגעים אמר הבתוב וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים (פס"ג) ופעם הבא ההודעה לאדם על ידי שליח נביא כמו שבא לברק בן אבינועם על יד רבורה או לעלי ושואל על ידי שמואל ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזה ולא תבא אליו ההודעה לא בנבואה ולא על ידי נביא ולא בהערה אלוהית כמו שבא ליהודה הערה לנשות אל הדרך לתמר כלתו כדי שיוצאו ממנו פרי חרות וכמו ההערה שבא לאביגיל לצאת לקראת דוד והכיר דוד שהיתה הערה אלוהית וע"כ אמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי (שמואל א' כ"ב) וכמו ההערה שבאה לקצת השופטים לצאת למלחמה להושיע לישראל, ופעם תהיה ההערה האלוהית לאדם כדי שישק השם נקמתו ממנו על תשא קרם לו כמו ההערה שבא לאהבה לצאת למלחמה כדי שיהרג ויקח נקמת נבות ממנו ובאלה רבים, ופעם יבואו לאדם יסורים אם מחולי ואם ממאסר ודומיהן אם ע"צ האזהרה להעירם שישבו אל השם מן הרע שנשתכחו בו ואם למרק מעוט עונות שבידם, וביסורין שהן מזה המין יבחנו האנשים העוברים את השם, שאם הם עוברים מאהבה יקבלו היסורים בסבר פנים יפות לאהבת השם, ואם הם עוברים ביראת העונש ואהבת השקר יקראו תגר על מרות השם וידברו עליו

שרשים

- פרק יא (ה) שראוי.** שיהיה ראוי: (ג) ולדקקו. משקויו כדי שיוכל להגיע אל המון: (ד) כבני העורב. שאין לעורב רחמנות על בניו: (ג) מתיחס לאורך שוקיו. שנוצרו מגיע עד למטה

הסבות

ספר. מאמר רביעי פרק יא יב העקרים

עליו חזקה כמו שקרא לאויב ביסוריו שהיה ירא אלהים והיה עובד מאהבת השכר ויראת העונש, ולזה קרא תגר על משפטי העם מצד יסוריו, וזה הצד מן ההודעה גלה אותו אליהוא במענהו הראשון ואמר בחלום, הוויין לילה וגו' להכיר אדם מעשה וגוה מנבר יכסה (ל"ג) ואמר שפעמים תבא ההודעה לאדם בהלום להכיר האדם ממעשה הרע שנכתב בו ושיכסה ממנו הענינים הגופניים וע"י כך יחשוך נפשו מני שחת, ואמר שפעמים תבא ההודעה לאדם ע"י הול כמו שאמר והוכח במכאוב על משכבו ורוב עצמו איתן, רוצה לומר במכאוב חזק, והאריך לספר ענין הצער שכתוב בחלי ההוא, ואח"כ אמר יעתר אלו אלהים וירצו פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו, רוצה לומר כי כשיעתר אל השם ירצה אותו וישב לו צדקתו שהכיר שהחלי היה בכבד עונותיו ומתוך כך שב אל השם והודה לו בקהל רב ובמשוב זקנים שענותיו גרמו לו החולי, וזהו שאמר ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי וזה נהגב לו לצדקה, וכן במענה האחרון אמר שפעמים יבואו על האדם יסורין ממין אחר כמו כאמר והדומה לו להעיר לאדם לשוב מן העונות שנכשל בהם, אמר (ס"ג) ואם אסורים בזקים ילכדו בחבלי עוני ויגד להם פעלם ופשעיהם כי יתגברו, ויגל אונם למסר ויאמר כי ישובון מאון, והשלים הענין אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב וגו' ואם לא ישמעו בשלח יעברו וגו' והנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם, אמר כי כשיבואו היסורין על האדם ממאמר והדומה לו שהוא על צד ההודעה לאדם לשוב מעונותיו ולדעת אם יקבלם בכבוד פנים יפות ויחשוב שזה בא לו לעונש על עונותיו וישב אל השם לעבוד עבודתו הנה השם ישלם לו שכרו וזהו שאמר אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב וגו' ואם לא ישמעו בשלח יעברו וגו', רוצה לומר ואם לא יקבלו היסורין בכבוד פנים יפות ולא יאמין לשוב אל השם אחר ההערה הזאת צפוי הוא אלי חרב ויגועו בבלי דעת, זה שאמר אחר זה והנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם, ואמר שאתם שעובדים השם על צד ההנפה והם הנפי לב ורמו בזה אל איוב וכעס גדול על השם שהביא עליהם היסורין ההם כמו שכעס איוב ולא ישובו אל השם וזה לא ישועו כי אסרם ועל כן תכות בנוער נפשם וחייתם בקדשים, אבל העני נצול כאלו היסורין כצד עניו כלומר אחר שככל יסורי העוני וזה הוא יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אונם רוצה לומר שבלחץ ההוא שהיה כובל מחמת העוני יגלה אונם שישבו אל השם ואין צריך למאמר או ליסורין אחרים, ואם לא ישוב האדם אל השם כחמת היסורין אבל יחשוב אותם לקרי ומקרי הזמן ולא לעונש על עונותיו כבר יעד הכתוב העונש על זה ואמר ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם וגו' (ויקרא כ"ו) כלומר עד שתבינו שאינו קרי :

פרק יב בהכרת תלונות רשע ושוב לו, ונאמר שהשוב יגיע לרשע מארבע סבות אף אם נודה שמי שנשפוט בו שהוא רשע יהיה כן רשע באמת ומי שנחשוב שהוא צדיק יהיה צדיק באמת. האחד שכבר יגיע אל הרשע טובות מצד ההשגחה הכוללת כאלו תאמר מצד כללות האומה שנגזר עליה שתשב בשלוח ובהשקט ויעמדו אנשיה בהצלחה, וזה דומה אל ההשגחה המינית המסודרת מן (ה) הסבות העליונות שאין מקום להתרעם עליה, שכמו שאין תרעומות על השם למה ברא אל הרשע ימים לעשות בהם רע ואברים שלמים וכח בריא וחזק לבא על הערה וכיוצא בזה, כן אין תרעומות עליו למה לא שנה המערכת או הנודה הנגזר על האומה כדי שלא יגיעו טובות אל הרשע מצד כללות האומה או המדינה שהוא יושב בה שנגזר עליה שיעמדו אנשיה בשלוח, וגו' יבואו טובות על זה הדרך אל הרשע מצד הוראת המערכת הפרטית עליו כשלא יהיה רשע (ג) באופן-מהרוע שתנוצח המערכת ותהפך עליו מטוב אל רע, שזה דומה אל ההשגחה הכוללת, לפי שזה הטוב יגיע אל הרשע מצד הסוד הכולל שיהיה שהנולד במול פלוני יהיה מצליח. והשנית שכבר יבואו אל הרשע טובות מצד ההשגחה האישית, וזה כדי לגמלו טוב על איזה זכות שיש לו או איזה מצוה עשה שלפי שהקב"ה צדיק וישר אינו מקפח שכר כל בריה, ולזה ראוי שישלם לרשע שכר הזכות שגשה כדי למרדו משכר הנפש ונעיקותה, וזהו שאמר הכתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו (דברים ז') (ג) כמו שתרגם אונקלוס ומשלם לשונאיו בטובן דאנין עבדין קדמיהו בתיבדוהו לאובדוהו, וכן אמרו רז"ל רשע וטוב (ד) רשע שאינו נמור (נכוח דף ז' ע"ה) ואמרו כל מי שענותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו ודומה כמו שקיים כל החודה כלה (קדושין דף ל"ט) ואמרו בשכר שני דמעות שהוריד עשו וזה יצאו ממנו האילופים וכו'. ונמצא זה מפורש בדברי המשוור אמר איש בעד לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, בפרוח רשעים כמו עשב

עושים

פרק יב (ה) הסבות העליונות. המערכת : יהיה רשע כל כך : (ג) כמו שתרגם אונקלוס. (ב) (ג) אפוא מהרוע. שלם עיין מה נס כן לקמן כרך ל"ו : (ד) רשע שאין גמור

ספר מאמר רביעי פרק יב העקרים קנג 305

עשב וגו' (חלם ל"ב) ובאר שזה הוא כדי שניעם עונש נצחו חרו שמים להשמדם עדי עד , ובאר בסוף דבריו מעם זאת ההצלה שהיא להגיד כי ישר ה' כלומר ולא יקפח שכר כל בריה , וכן מצינו אחאב שהיה עובד ע"ה שנאמר עליו רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' (מלכים א' כ"א) ועם כל זה בעבור שנתכסה בשן נכנע לפני ה' לא קפח שכר אותה הכנעה ובטל ממנו הגזרה בימיו עד ימי בנו אמר ה' לאלהיו הראית כי נכנע אחאב לפני וגו' לא אביא הרעה בימיו וגו' (ס"ב), וכבר נמצא לרבותנו ז"ל שיביאו ראיה מן הטובות המגיעות לרשע (פ) על זה הדרך על גמול הצדיקים לעוה"ב, אמרו ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (והדין פרק ח' דף ל' ט"ז) ואמרו כשם ששולמים שכר טוב לרשעים בעוה"ז על מצוה קלה שבירים כך משלמן שכר טוב לצדיקים לעוה"ב וכו'. והשלישית שכבר יגיעו טובות אל הרשעים בסבת ההשגחה על האחרים אם על הטובים ואם על הרשעים, על הטובים כמו שהצליחו נבכי לבן בעבור יעקב ונתברך בית המצוי בגלל יוסף ונצל לוש בזכות אברהם ולא די שנצל לוש אלא גם יושבי צוער נצלו בעבור לוש שנצל בזכות אברהם אמר המלאך הנה נשאתי פניך גם לרבר הזה בלתי הפכי את העיר וגו' (בראשית י"ט) ועל הדרך הזה כבר יצליחו הבנים אף אם ירשו רשעים בזכות האבות אמר משה וכוזר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שמות ל"ב) וכן יצליחו האבות בעבור הבנים על דרך יכן וצדיק ילבש (איוב כ"ז) וצפון לצדיק חיל חומא (משלי י"ג) שפעמים יגיע הרשע לאסוף הון ויצליח הרבה כדי שיפול לפני בנו , וכן יאריך הרשע ימים כדי שיצא ממנו בן צדיק אמרו רז"ל שהאריך הקב"ה ימים לאחו כדי שיצא ממנו חוקירו ומהו המין הרבה, ואם מצד ההשגחה על אחרים שהם רשעים (י) כדי להפריע מהם עד שכבר יצליחו רשעים אחרים שהם כמותם להיותם כלי ועמי של הש"י כמו שנתן הצלה לנבוכדנצר הרשע ולמנחריב ולמיטוס לקחת נקמתו מרשעי ישראל ומאומות אחרות על ידם אמר הכתוב על סנחריב הוי אשר שבט אפי ומטה הוא ביום ועמי בניו חנף אשלהו ועל עם עברתי אצונו אשלו שלל ולבו בז ולשומו מרמס כחומר חרצות (ישעיה י') וכן נאמר על נבוכדנצר מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך וגו' (ירמיה ל"א). והרביעית הוא שכבר יגיעו טובות אל הרשעים אם בעבור עצמם ואם בעבור הצדיקים, בעבור עצמם שפעמים שהשם משפיע להם טובה (י) כדי לחזק את לבם שלא ישובו בתשובה לפניו כשברו ועצבו את רוח קדשו והפליגו בעול, ועל דרך זה מה שאמרו רז"ל שהקב"ה מונע דרכי התשובה מן הרשעים או בהפך זה שהש"י חפץ ומאריך להם כדי שיושובו בתשובה, ואם בעבור הצדיקים שבעבור הטובות המגיעות אל הרשע בהיותו מחזיק ברעתו יתרבה שכר הצדיקים העומדים ברור ההוא ורואין זה ועם כל זה מחזיקים בתומחם, זה שאם היה העונש מגיע אל הרשע תכף שיעשה המעשה הרע לא היה ראוי להחזיק טובה לצדיקים העוברים השם מאהבה לפי שהיה מקום לבע"ד לחלוק ולומר שעבודתם את השם אינה מאהבה אלא מיראת העונש שהוא שמוע לרשעים, אבל כשיראה האדם שאין העונש מגיע לאנשי הרשע מיד על עשותם הרע הושבים שלעולם לא יגיע עליהם עונש ובעבור זה יעשה כל איש הישר בעיניו. וכן שלמה מעיד ע"ז בספר קהלת אמר אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מורה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהלת ח'), ורוצה לומר כמתמיה ע"ז הדרך אומר למה אין העונש מגיע אל הרשע תכף שיעשה המעשה הרע הזה בודאי הוא סבה שיומלא לב האדם לעשות רע, ומשיב כי זה לב' סבות שזכרנו ואמר (ס"ב) אשר חומא עושה רע מאת ומאריך לו כלומר שהסבה בזה שהש"י מאריך לרשע אם כדי שיושוב בתשובה לפניו או כדי שלא ישוב כמו שכתבנו, ובאר ג"כ שזה יהיה לסבה אחרת ואמר כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים שייצאו מלפניו כלומר שסבת האריכות הוא ג"כ שימשך טוב ליראי האלהים שייצאו מלפניו ועיבודו מאהבה ולא מיראת עונש. ואלו הן הסבות שבעבורם יגיעו הטובות אל הרשע, וזה כשנדרה הנושא והנשוא רוצה לומר שהרשע רשע באמת והטוב טוב באמת, אבל כבר אפשר שנכחיש הנושא כשנאמר שמה שאנחנו מדמין בו שהוא רשע אינו כן שואלי הוידע מהטובות יודע בו שהוא צדיק אכזרי רז"ל האומר לאשה הרי את מקדשת לי ע"מ שאני צדיק אפילו רשע גמור מקדשת שמה הררה תשובה בלבד, וכן כבר אפשר שנכחיש הנשוא כשנאמר שמה שאנו מדמין בו שהוא טוב אינו טוב, אמר קהלת כי עושר שמר לבכליו וירשנו (ס"ב) וכמאמר אליהו כי ימי רשע הוא מתחולל (איוב מ"ו) ר"ל שאפשר שהטובות הן

שרשים

גמור. שקיים חיוב מצוה: (פ) על זה הדרך. (י) כדי לחזק את לבם. כמו ויחזק כ' את לב פרעה: שאינו

כשעשה חיוב מצוה או כשנעשה להש"י: (י) כדי להפריע מהם. מרשעים הללו ע"י רשעים אחרים:

הזק המגיעות לו הן רעות לפי שהוא מתחולל וכואב תמיד ומצטער ודואג כמאמר ר"ל (לחנפ סק' נ') מרבה נכסים מרבה ראוהו וכמאמר רוד רבים מכאובים לרשע (מקלים ל"ב) ואפילו מה שנראה לעינים שהוא טוב אפשר שאינו טוב כמי שהיה כותלו נושא ליפול והיה תחתיו מטמון ואם היה נופל היה מתגלה לו ובהשגחת השם נתישר הכותל וכל העם תמהים ואומרים איך הגיע אל הרשע ההשגחה הגדולה הזאת ועל דרך האמת היה לרעת הרשע למנוע ממנו סציאת הכסמון, וכיוצא בזה הרבה משיסופר :

פרק יג בהכרת תלונת צדיק רע לו, ונאמר שפעמים רבים יודעין בני אדם שענותיהם גורמין יסוריהן ועם כל זה צועקים וקוראין תגר על משפטי השם ,

זה דומה אל מי שכחו עיניו מרוב המשגל, או אל החולה שידע שרע הנהגתו הביאו לידי חליו ועם כל זה מצטער וקורא תגר על חליו, ועל כיוצא בזה אמר שלמה אולת אדם חסלף דרכו (משלי י"ט) כמו אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהים לנו (נחלשים מ"ב) עם היותם אומרים אבל אשמים אנחנו וגו' (ספ) ואין צורך לדבר בכיוצא באלו, וכן פעמים הרבה יחסא האדם לפי שהשי"ת רב חסד ומאריך אל הרשעא אולי ישוב בתשובה עד שישיבה החוטא את חטאו וכשמביא הקב"ה עליו יסורין על החטא שקדם להעיר אותו שישבו אל השם קורא תגר, לפי ששכח עונותיו וחושב שכמו שהוא אינו נזכר מהם כך השי"ת שכח אותם וצועק ואומר שעל חנם באו עליו אלו היסורים, ובני אדם (ה) שאינן יודעין או אין זוכרין חטאותם שקדמו יחשבו על השם תועה, זה דומה למי שהלוח לחברו אלה וזו המלחה (ז) נתחסר עם הלוח והאריך לו זמן הפרעת וכל כך ארך הזמן עד ששהה הלוח את חובו וכשבא המלוח לתבוע חובו מן הלוח הוא מכחש בו ומתרעם עליו ואומר שהוא נגוש אותו חנם והאנשים שאינן יודעין החוב מצליח את הלוח ואומרים אלו היה אמת שהיה חייב לו למה לא תבעו עד עכשיו והלוח אחר שנוכר כן הדעב מתרעם ואומר למה אין המלוח מאריך לו כספו שהאריך עד עכשיו, וכל אלו דברי הבאי שא"כ אין הקב"ה גובה חובו לעולם ועל כיוצא בזה אמר ריב"ל כל האומר הקב"ה וחרן הוא יתורתן מעוהי אלא מאריך אפיה וגבי דליה (נכל קמח סק' ז' דף ל' ע"ג), ועל כיוצא בזה אמר הנביא הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי וגו' (ישעיה ס"ט) כלומר לא תחשבו שבעבור ששכחתם עונותיכם שכתתם גם אני, שאינו כן שהנם כתובים לפני ולא אחשה לשלם העונות אל חיק החוטאים, ואין לנו עסק באלו השוכחים בעצמן ולא בראשונים הפרשעים בעצמן וקוראים תגר בסבה הפתויה והאולת, אומר אליפו כי לאולי ירג כעש וגו', וכן רבים סעמי הארץ קוראים תגר ומדברים על ה' תועה וצועקים על משפטי השם כלי שכל הדבנה ועם היות שימצא להם (ג) ההכרח במחיתם, ויותר מזה הם מתרעמים על שלא יהיה להם כסף חובב לרוב כדי שיוכלו למלא בטנם ולהשתכר בין חמר מלא מסך ולמה לא יהיה להם כח חזק ובריא אולם כדי שיוכלו וישתו ויבעלו בעילות הרבה ולא להם ראש ויתענו בתענוגי החור ורחמור ויעקו למה יהיה לפלוגי כסף חובב יותר ממני. וכבר הרבה הרב המורה להשיב על אלו בפרק י"ב מן החלק השלישי, והוא מבואר שתדעו את אלו המינים אין לו מקום כלל שהתשובה עליהם דרך כלל הוא להכריז הנשוא או הנשוא, זה שמי שיחשבוהו צדיק אינו צדיק שמי הוא פתי וסכל או שוכח בעצמו חטאיו או זולל וסובא ודעתו קצרה שלא ישיבעתו הון אין ראוי שיקרא צדיק כי לא אשר יראה האדם יראה השי"ת שהאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, וכן אפשר להכחיש הנשוא שמה שיחשבוהו רע אינו רע שפעמים יבא לאדם רע מועט להציל אותו מרע מרובה, כמו שאמרו ר"ל על פסוק אורך ה' וגו' אשר זכרנו למעלה בפרק ה' זהו ג"כ כמאמר אליהו יחליץ עני בעניו (לויק ל"ו), ונמצא פעמים הרבה אדם שיקרא תגר על הרע מועט שהוא מבה למנוע מרובה, ועל כיוצא בזה אמר הנביא ואני יסירתי חוקתי ורועותם אולי יחשבו רע (סופר ז'), והכלל בזה שבכל אלו וכיוצא בהם אפשר להכחיש הנשוא או הנשוא, אבל גם אם נניח הצדיק שיהיה כן באמת ודורע שיהיה רע באמת כבר יקרו אל הצדיק רעות לארבע סבות דומות לארבע הסבות שזכרנו ברשע וטוב לו. האחד מצד הטבע הכולל כמו טבע הנהיה וההפסד כאלו האמר נשם שופק צדיק עם רשע שפלק היה הצדיק (ד) באופן ראי שיושגה עליו להציל מרעתו, או מצד הטבע הכולל בהוראת המערכת כשלא יהיה הצדיק באופן מהשלמות לנצח הוראת המערכת, או שיהיה חלוש המזג ויתלה תמיד או שיהיה כאומה שפלה או מצינה נגור עליה גורה כה ויגיעו רעות אל הצדיק באמצעותה, לפי שהגזירות הכוללות הגזירות

שרשים

פרק יג (ה) שאינן יודעין. זהו סלדס שחטא : (ג) ההכרח במחיתם. צורך מוחס : (ד) בלופן ראוי. שלא יסיר צדיק כל כך : (ב) נחמסד. עושם חסד ללוח :

כדי

ספר מאמר רביעי פרק יג העקרים קנר 307

הנמירות על האומה יהולו על הפרטים לא מצד עצמן אלא מצד היותן חלקי האומה ההיא , ולזה יתולו עליהם הרעות בין שיהיו ראויים אליהן או בלתי ראויים , כמו שגלו הניאל וחבריו בגלות המלך יהויכין וירמיה בגלות צדקיה מצד הגזרה שנגזרה על ירושלים או על האומה אע"פ שמצד עצמן לא היו ראויין לגלות , ופעם ג'כ יתולו רעות על הצדיק בעבור כללות האומה על צד העונש שיחשב לו למרי כשלא יבקש רחמים על בני דורו כמו שאמרו רז"ל (כ"ג דף י"א ע"ה) שאלימלך ומהלחן וכליון שהיו גדולי הדור נענשו בעבור שהיה להם לבקש רחמים על בני דורם ולא בקשו , וזה שהצדיק ראוי לו שילך בדרכי השם ויחפץ בקיום העולם כמו שהוא יתברך הפך בקיומו , אמר הכתוב כי לא אהפוך כמות המת נאם ה' כי אם בשונו מרדכי ויהי (יחזקאל י"ח) וכשלא יעשה כן הוא נענש על כך , ופעם יתולו על הצדיק רעות בעבור כללות האומה לא על צד העונש אבל כדי לכפר על כלל האומה , וזה שלהיות הש"י חפץ בקיום העולם וידוע שהצדיק יקבל היסורין בסבר פנים יפות ולא יקרא חגר על מיתותיו של הקב"ה לפיכך מבא"ה יסורין על הצדיק כופר הרע הנגזר לבא על כלל האומה כדי שיהיה כפרה עליהן , וזהו שאמרו רז"ל (מועד קטן דף כ"ח ע"ה) צדיקים משכרת , ונמצא זה מפורש בכתוב אמר השם ליחזקאל שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו מספר הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם וגו' ונשאת וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה וגו' (יחזקאל ד') , וע"ז הדרך הוא כל מה שנוכר ב'פ' הנה ישכול עבדי (יטעיה ל"ב) על ישראל שקראם עבדי , ואתה אל תירא עבדי יעקב (ס"ח מ"ד) ועתה ישראל עבדי (ס"ח מ"ה) ואמר (ס"ח ל"ג) אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה , יאמר שהראויים היסורין באין על הצדיקים יחשבו שבאין עליהם בעבור עצמן ויהסוהו מזה ואינן כן שאין באים עליהם בחטאתם אבל הם כפרה על כלל העולם או על כלל האומה או על המדינה . והשני שלפעמים יבוא רעות על הצדיק מצד ההשגחה האישית , והוא שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ושטא חטא בעבירות שהיה בהם ידיעה או בתחלה או בסוף ולא נתן את לבו לשוב מזה או שלא היה בהן החרטה הראויה ורוצה הקב"ה למרק אותן העבירות שבדיו במעט יסורין בחייו כדי שיהא נקי מכל חטא לזכות לרחי העולם הבא , שכמו שמשלם הקב"ה אל הרשע שכר טובותיו בעולם הזה כדי לרוננו באבדון נצחי , כן יניע העונש על הצדיק על מועט עבירות שבדיו (ס) כדי שימכה לנועם נצחי , כמו שאמרו רבותינו ז"ל (תענית דף י"א ע"ה) רוב זכות ומעוט עבירות נפרעין ממנו על מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה כדי ליטול שכרו משלם לעולם הבא . וגם כן פעמים יבואו על הצדיק יסורין מצד ההשגחה האישית כדי לשמרו מן החטא שהוא מתחיל להכשל בו או שהוא מוכן אליו , על דרך וישמן ישרון ויבעט (דנדיס ל"ב) וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (אגיגה דף ט' ע"ה) יאה עניוהא לישראל כורדא סומקא לסוסיא חוורא , וזה כדי שלא יבעטו מרוב הטובה כמאמר הנביא וכסף הרביתי להם וגו' (הובט ע"ג) . השלישית היא שלפעמים יניעו אל הצדיק רעות בסבת הרשע , כמו שייניעו טובות אל הרשע בסבת הצדיק כמו שאמרנו , וזה מפנים שונים , אם מפני שהאבות היו רשעים ונגזר עליהם ועל זרעם עונש מה שהוא ימשך בהכרח על הזרע ההוא הן שיהיו רשעים או צדיקים , כמו שנמשך העונש על כל זרע עלי בעבור חטא האבות ונהרג אחימלך ונוב עיר הכהנים באותו חטא , ונמשך עונש חטא אדם על כל זרעיהן שיהיו צדיקים או רשעים , כמו שאמרו רבותינו ז"ל (בבא דף ל"א ע"ה , בבא נחמל דף י"ז ע"ה) ארבעה מהו בעטוי של נחש כלומר שלא היה בידם עון שימותו בו אם לא בחטא הקדמוני שחטא אדם בעצתו של נחש , ואם מפני שאע"פ שלא נגזרה גזרה על האבות ועל זרעם אלא על האבות בלבד ימשך העונש מן האבות אל הבנים במקרה אע"פ שיהיו צדיקים , כמו מי שהיה עשיר ובעבור חטאו אבד ממנו ונשארו בנים בעוני אע"פ שהם צדיקים בעון האבות , או כמו זה האבות חטאו ונגזר עליהם גלות וגלו ונשארו בניהם אחריהם בגלות בעון אביהם . ועל זה הדרך נאמר אבותינו חטאו ואינם וגו' (פסוק כ') שאם האבות לא חטאו לא היו בניהם אובדין מכונס או לא היו גולים והיו הבנים נשארים בארצם או היו עשירים בממון אבירם הנשאר להם כל עוד שלא יהיו הבנים באופן מהרוע שיגלו מארצם או יאבדו מממון , ואע"פ שלא היו במדרגת הטוב שיוכו לשבט לשבת כהן או להתעשר מתחלה ואם היו נשארים בארץ לא היו גולים ממנה ואם נשאר להם ממון מאביהם לא היו אובדים אותו . ונמצא לפי זה שהגלות או העוני הבא על האבות בחטאם (ו) סובלין אותו הבנים , לא שישא הבן בעון האב שזה יהיה עול בחס

שרשים

(ה) כדי שימכה לנועם נצחי . עיין לקמן פל"ז כי שם יתנאר ששכר הנצחי הוא על דה כחכד : (ו) סובלין

השית' הליה, וכבר באר זה יחזקאל ואמר (יחזקאל י"ח) הנפש הרשעת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן וזלתי אם יהיה בדבר חלול השם וגרמתי חטא אל הרבים הרואים שאו ימשך העונש על הזרע גם כן כמו שהיה בענין עלי. והרביעית היא שלפעמים יגיעו אל הצדיק רעות לשוב לו, והן הנקראים יסורין של אהבה ונקראין ג"כ נסיון, וזה על שלשה פנים. האחד הן יסורין הבאין על הצדיק הנמור העובר השם מאהבה גמורה, שסאהבת השם אותו מביא עליו יסורין למרס אי זו מומאה או זומת חטא שבנפשו, וזה שהאדם אי אפשר לו שלא יחטא לפעמים בעבירות קלות שאינו חייב עליהן קרבן או שהוא מתעצל בקיום מצות עשה ואפילו הצדיק הנמור אינו נותן על לבו לשוב עליהם, ודברים הללו אע"פ שאין קרבן בא עליהן ואינן ראויין לעונש מכל מקום מצד שהם מזהמין הנפש ומטמאים אותה הן סבה למעט מדרגתה בעולם הבא. ובעבור זה העבירה שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף אע"פ שאינה ראויה לעונש צריכה כפרה כמזכר בפרק ראשון ממכתת שבוטות (דף ה' ע"ג) ומאהבת השם יתברך את הצדיק הוא שביא עליו יסורין למרס אותה וזהמא וטומאה שבנפש כרי שתשיג המדרגה הראויה לה כפי מעשיה הטובים ולא יעיקה (ז) דבר, ויסורין הללו אע"פ שהן למרס עונות, לפי שאין סבתן ידיעה לאדם נקראין נסיון ונקראים גם כן יסורין של אהבה, לפי דעת הרמב"ן ז"ל שכתב בשער הגמול שלעולם אין יסורין בלא עון כדברי רבי אמי שאמר אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון (בבב דף ל"ט ע"ב) אף על פי שנדחת אותה מימרא סובר הרב ז"ל שלא נדחת אלא מיתה בלא חטא, אבל לא נדחת מאין יסורין בלא עון, ועל כן אומר שאי אפשר שיבואו לעולם על האדם יסורין בלא עון. ואולם כשהם על זה הדרך שאמרנו נקראין יסורין של אהבה, לפי שהם מאהבת השם את האדם כרי שלא תמנע זומת איזה חטא קל שלא הרגיש בו משהנע הנפש אל מדרגתה הראויה לה לפי מעשיה. והאופן השני כן היסורין הבאין כפי הסבה הרביעית הוא לפי דעת הקדום המפורסם באומה, והוא דעת הגאון ז"ל שאמר שכבר יגיעו אל האדם יסורין בלי עון כלל והן הנקראין יסורין של אהבה, לפי שאינן באים על חטא כלל ונקראין נסיון, וזה שלפעמים מביא הקב"ה יסורין על הצדיק לנסותו אם הוא עובר השם מאהבה גמורה, כמו שכתוב (דברים י"ג) כי כנסה ה' אליהם אתכם לדעת וגו' או אם הוא עובר מאהבת שכר ויראת עונש, וזה שלא כל האדם שמתשבתו טובה ועובר ה' מאהבה גמורה בימי השלוח וההצלחה יש לאל ידו לחזק את לבו לסבול המורה העמל לאהבתו של מקום ולעבור השם מתוך העוני והצער כמו מתוך השלוח וההשקט ושלא יקרא חגר על מרותיו של מקום בבא עליו צרה וצוקה, וע"כ מביא הקב"ה יסורין על הצדיק לדעת אם יסכים למעשה הטוב עם המחשבה הטובה, הלא תראה שאיוב היה חס וישר וירא אלהים וסר מרע ומחשבתו וכוונתו היתה טובה ולא יכול לסבול המורה והעמל בפעל לאהבתו של מקום, כי כשבאו עליו יסורין קרא חגר על מרותיו של הקב"ה ומתוך כך נתאמתו דברי השטן שאמר ההנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בערו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו (איוב ה'), ונודע שהיה עובר השם מאהבת שכר ויראת עונש לא מאהבה גמורה, וע"כ כשהקב"ה מביא יסורין מזה המין על הצדיק נקראין יסורין של אהבה (ח) לפי שעל ידם מתברר לבני האדם האומרים על הצדיקים המצליחים שאינן עוברים מאהבה שמתוך כך יכירו הכל וידעו שהצדיקים הם עוברים השם מתוך הצער כמו מתוך השלוח, וע"כ (ט) הוא שאמרנו רבותינו ז"ל (נדרים דף י"ז ע"א) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר תנפשה דרכינו וגו' שפפש ומצא יעשה תשובה שנאמר ונשובה שפפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי אשר תיבחרו וגו', תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו', ואם קבלם מאהבה מה שכרו יראה וזרע יאריך ימים, ולא עוד אלא שתלכידו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה' בידו יצליח. הנה ר"ל כללו בזה המאמר כל מיני היסורין הבאים על האדם ואמר אם רואה אדם שיסורין באים עליו כלומר עליו (י) בייחוד שרואה ומבחין מצד הטבע הכולל (כ) ועל דרך הסבה הראשונה, אבל הן באין עליו בפרט ולא מצד שום סבה כללית או יפשפש במעשיו אם באין עליו כפי הסבה השנייה כלומר על עבירות שיש בהן ידיעה, וע"כ ראוי לו לפשפש במעשיו ואם שפפש ומצא יעשה תשובה וישוב

שרשים

אדם שיסורין וכו'. נראה שקצת להמחרר האין אדם לדיק כחצו אשר יעשה טוב וגו'. וא"כ למע הוצרכו לשפספס הא נודעו חטא: (י) כיחוד. נפרט: (כ) וע"ד הסבה הראשונה. ראשונה מה'.

אחת הנשים. במקרה: (ז) דבר. שום דבר: (ח) לפי שעל ידם מתברר לבני אדם וגו'. עיין לעיל במאמר ג' פ"ד ולקמן בפרק מ"ו כי הוא נאות ג"כ לזה הענין: (ט) הוא שחז"ל אס רואה

ספר מאמר רביעי פרק יג העקרים קנה 309

וישוב אל ה' וירחמנו, פשפש ולא מצא ר"ל שלא מצא שכן כפי הסבה השנית יתלה בבטל תורה כלומר בחסרון ידיעה, אם לפי שלא היה בקי בתורה ובמצות וע"כ אינו מכיר החטא כדי שיזכר ממנו ע"ד ולא עם הארץ חסיד (לכנס סק 3), ואם לפי שאינו יודע להבחין על איזה צד אפשר שיגיעו אליו היסורין אע"פ שלא חטא הוא, וזה כפי הסבה השלישית שכתבנו, תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח וגו' (תפלי 2) ר"ל ואם הוא חכם ונבון גמור שאין לו תלות לא בסבה השנית ולא בשלישית ר"ל בחסרון הכרת החטא ובחינתו, בידוע שהם יסורין של אהבה, ור"ל כפי הסבה הזאת הרביעית אם כפי האופן הראשון ממה שהם מאהבת השם למרק איזה חטא קל שצריך כפרה לשחר וזהמת הנפש וטומאתה כדי שתשיג המדרגה הראויה לה כמו שהאב מיסר את בני הרצוי לו לא לנקמה ממנו אלא לשחר אותו מן הלכלוך שבו לטוב לו למדרגה גדולה, והיו וכאב את בן ירצה (ס), ואם כפי האופן השני לנסותו אם יסבול המורה והעמל לאהבתו של מקום ולא יקרא תגר על מרותו, וע"כ אמר אם קבלן מאהבה מה שכתו וכו'. כי כשארם מקבל היסורין בסבר פנים יפות מתרבה שכרו, לפי שכל האנשים מכירין על ידו עד היכן ראוי שתגיע אהבתו של מקום ויבואו לעבוד השם מאהבה גמורה. והאופן הג' מן היסורין הן הנקראין יסורין של אהבה באמת, והן היסורין הבאין על האדם לא למרק חטא שאין בידו עון אשר חטא כלל שכבר קבל המירוק הראוי לו ולא לנסותו שכבר נוסה, אבל שמחסר השם ואהבתו אותו מביא עליו יסורין, ולא בדברים הגלויים והידועים לבני אדם בלבד אבל גם בדברים שאינם ידועים לבני אדם כעקרה שהיתה באתר ההרים במקום שאין שם רואים אלא השם, וזה כדי להרבות שכרו שהיה לו שכר מעשה טוב ולא שכר מחשבה טובה בלבד. ואם תשאל ותאמר על האופן השני אתר שהש"י יודע אם יעמוד בנהיגו או לאו, וכן על אופן הג' אתר שהש"י יודע שהצדיק הזה עובד ה' מאהבה גמורה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאורו כמו שכבר נזכר בזה מה צורך אל היסורין הללו, התשובה בזה שאין ראוי שהיה שכר הם כל המורה והעמל בפעל לאהבתו של מקום שזה למי שאינו סובל אותו בפעל, ועל כיוצא בזה נאמר אל יתהלל חונן כמפתח (מלכים א' כ') שאין ראוי שיתהלל מי שלא עשה הגבורה בפעל אע"פ שהוא מוכן לעשותה והוא חגור כלי מלחמה כמו שכבר פעל ועשה הגבורה בפעל והוא המפתח מעליו כלי המלחמה, וע"כ פעמים הרבה מביא הקב"ה יסורין על הצדיק להרגילו ויסיכים המעשה הטוב עם המחשבה הטובה ויהיה ראוי לשכר יותר גדול שמתקן המעשה יתחזק לבו באהבת השם, לפי שכל פעל יקנה בנפש תכונה חזקה יותר משהיא נקנית בזולת מעשה חזקה בזה לשכר מעשה הטוב עם הכונה הטובה לא לשכר כונה טובה בלבד, ויקרא ההרגל בעבודה נסיון כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, כי למען ענותך ולמען נסותך (דברים ח') פירושו להרגילו לסבול המורה והעמל בפעל לאהבתו של מקום, וכן פירש הכתוב שאמר כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ') רצה לומר שבה האלהים בקולות נוראות ובלפידים מרעידים לשתי סבות, האחת להרגילכם לסבול בפעל המורה והעמל והצער לאהבתו של מקום, לפי שהמעשה יקנה בנפש תכונה חזקה לאהבת השם, ואחר שתצא המחשבה הטובה והדביר הטוב שאמרתם נעשה ונשמע אל הפעל יהיה לכם שכר המורגל על מעשה טוב לא שכר מחשבה טובה בלבד, והשנית להעיר אתכם על גדול העונש המגיע לעובר על דברי הש"י, והיו ובעבור תהיה יראתו על פניהם (ס), וכן פירש הכתוב שאמר כי מנסה ה' אלהים אתכם וגו' (דברים י"ג) כלומר שהש"י הוא מרגיל אתכם בדרכי העבודה, כדי שתתחזק בלבבכם תכונת האהבה את השם ויהיה לכם עם זה שכר מעשה טוב כשיודע בפעל שארם עובדים מאהבה ואינם נזהרים אחר דברי הנביא הלאה או תולס החלום הראה בעבור התועלת המרובה שאיתם רואים בעבודת אלהים אחרים וההצלחה הבאה על ידם בעושר ונכסים וכבד שזה הדבר הוא המפתח את האדם לעבוד ע"א, ואמר משה בפרשת נצבים כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים וגו' ותראו את שן צדיקים וגו' פן ישבכם איש או אשה וגו' (דברים כ"ט) ר"ל שלפי שראיתם שעם היות השקוצים והגלולים ההם עץ ואבן ראייתם רבוי הכסף והזהב אשר עם האומות עע"א ההם, ולזה אני חושש שמא תתפתה אדם מכס אחריהם לחמדת ההצלחה ההיא, וע"כ אמר פן ישבכם וגו', ועל כיוצא בזה אמר כי מנסה ה' אלהים אתכם כלומר שאחר שלא תתפתו אחר ההצלחה ההיא תהיו מרגילים בתכונת האהבה ויהיה שכרם יותר גדול בעבור המורה שתסבלו בפעל לאהבתו וידע שארם עובדים מאהבה גמורה ולא מאהבת שכר ויראת עונש, וזה מספיק ליסורין הבאים (ל) על דרך האופן השני

שרשים

מסד' סבות שבעבורם נא כרע אל הצדיק כנזכר בפרק זה : (ל) ע"ד סלסול השני . מהססה כרניסית

פרק יד אחר שבארנו ישר משפטי השם ושאינו עליו תלויה לא בצדיק ורע לו ולא ברשע

שָׁרֵשׁ

הרביעית הנזכרת: (ח) חארבע הסנות שזכרנו
הם. כלומר עכ"פ לא יבאו אליו בני אדם גל

ספר מאמר רביעי פרק יד העקרים קנו 311

בעיני ה' וגו' (מלכי ג') ואמר וגם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו (סג ג') וקהלת אבר יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שנגיע אליהם כמעשה הצדיקים (קהלת ח') חולת זה הרבה בדברי הנביאים דבר זה צריך באור בלי ספק:

והנראה לי בדברי אסף הוא שאסף סדר הספקות במזמור אך טוב לישראל (מלכים ט"ג) (ה) כדי לכתוב התירוצי, וכתב ההתר הן בצדיק ודע לו הן ברשע וסוב לו על דרך (ג) הסבה השנית שכתבנו, והתחיל אך טוב לישראל כלומר הוי יודע שכל רע שיבא אל הצדיק אין תכליתו אלא טוב, ולזה תפש לשון אך כלומר שאף אם בתחלת המחשבה לא יראה (ג) שיהיה הרע המגיע לישראל שהם צדיקים טוב איננו רק טוב, ואמנם ההכרה שהוא טוב אינה מסורה לכל אלא לבני לבב שכל אדם וזולתם מוכן אל שיבשל בזה ויחשוב שאין דרע שהוא המגיע לישראל לתכלית טוב, זה שאני כמעט נמיו רגלי וגו', ויבאר המעט למה כי קנאתי בתוללים ובהצלחתם ששלום רשעים אראה חסיד ושלום כתמדת כל ימיהם עד שהם מתים בלי צער ויסורין כי אין תרצובות למותם שבהם בריא וחוק בעת מותם וגם בחייהם בעמל אנוש איננו וגו' לכן ענקתו נאה וגו', והמשיך הענין למנות הצלחתם, ואמר יצא מחלב עיניו כלומר שהם נאים במראה ובתמונה, במראה שהגזון שלהם יותר לבן מהחלב, או יאמר שהם שמנים מאד עד שעניהם בולטים מרוב השומן, וכדי שלא יחשוב שהשומן מגנה אותם ומביא אותם לדי כעור התואר והתמונה, אמר עברו משיכות לבב, כלומר שהם נאים יותר מכל המשיכות שאפשר לאדם שיחשוב בלב, ואמר עוד שהם רעים לבריות כי חסיד יסיקו אותם ויידברו ברע עושה והם רעים לשמים גם כן שכמרום ידברו ושהו בשמים פיהם בחיותם לשונם כהחלף בארץ, והמשיך אל זה לבאר הרע הנמשך מהצלחת אלו הרשעים, ואמר לכן ישוב עמו הלוה וגו', כלומר שבשעם בני ישראל רואים הצלחת הרשע על זה הדרך ישובו הלוהים ומרוכאים לבתם, ומי מלא ימצו לכו, ר"ל שהם מרצנים רוח מאינות מן המים הרעים הללו מן הראש המלא שבסבת זה מכרשעים ההשגחה ואומרים איכה ידע אל וגו', הנה אני רואה אלה הרשעים והם שלוי עולם מרבים חיל, א"כ שוא עבוד אלהים ולריו וזכיתי לבבי ואני רוחץ תמיד בנקיון כפי מן העבירות, תע כל זה אני ננוע כל היום וסובל יסורין דבר יום ביומו ותזכיתי לבקרים, ואמר המשרור אם אמרתי לספר כמו אלה הספקות הייתי יוצא מכלל הצדיקים ובוגד בדור בניך, וכשאחשוב לדעת מה זה תל מה זה עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל הוא מקום מזמין ומוכן לכל אדם באחריותו להקשר בו הנשמות וקראו מקדשי אל לפי שהוא תחת כנא הכבוד הוא מתחלף המדרגות, ואבינה באחריות אלה הרשעים אם יוכלו להיות נדבקים ונקשרים במקום הקדוש הוא, ואני רואה שא"א שידבקו בו לפי שכל דבר יקרב אל דוכוהו ויברח מן ההפך, ובלי ספק שהרשעים לא יוכלו להדבק במקום שהוא להיותו הפכי למבט שיהליקו ממנו ויפלו בשאול תחתיה, זהו אך בחלקות וגו' ומתוך כך הפלתם למשאות, או נאמר שאך בחלקות וגו' רוסו שהצלחת הרשעים בעה"ז איננה רק בעבור שהקב"ה מחליק להם ומסביר להם פנים כדי שלא ישובו בתשובה ויבאילו מעט זכיות שבידם בעה"ז ותפילם בעה"ב למשאות נצח ואז יהיו לשמה ברנע וגו', וכשיעור החלום שיחלום האדם כשישן בהקין כלומר ביום שהוא דבר מועט באותו שעור תבזה צלמם שהיא הנפש כמו שפירש הרב ז"ל בשתוף צלם, ועד כאן השיב תשובת רשע וטוב לו, ע"ד שכתבנו בסבה השנית. ואח"כ שב להתיר הספק בצדיק ודע לו על דרך אחרת ואמר שאין הרע הבא על הצדיק רע בצדוף אל המצב הנצחי המוכן לו, ואבר כי ירחמץ לבבי וגו', כלומר אע"פ שאמרתיו מעט לרשע וטוב לו עדיין קשיית צדיק ודע לו במסוכה עומדת ויחמץ לבבי עליה וכליתי אשתונן עם כל זה אני בער ולא אדע מעט על צדיק ודע לו, אלא שאני רואה ומרגיש בעצמי כי כשאני חסיד עסק ומחשבותי דבקה בך אחת אווזו ביד ימיני לעוזני ולהצילני מן המקרים הבאים עלי בדרך מנה המבע ומנהגו של עולם ענין שאכיר דבקה נפשי אחרך בי המנה ימינך (מלכים ט"ג) ר"ל כשנפשי דבקה בך וגמשתני אחרך לעבוד בלב שלם מיד היא נהמכת ביד ימינך שהיא ההשגחה האלוהית העומדת אותי כאלו אחת אווזו ביד ימיני לשמרני מן הפגעים, ואני רואה כי באלו ההיים הגשמיים בעצתך תנחני, כלומר בהערות אלהיות כמו שנוכר בפרק י"א מזה המאמר הנחני ותנהלני להנצל ככף רע וארר אלו החיים אל כבוד תהנני, ובוה אני משבח בגודל הכבוד והמעלה המוכן לי, ואני אומר בלבי מי לי בשמים וגו' שהיו כבודך

החופף

שרשים

פרק יד (ה) כדי לכתוב התירוצי, כלומר לא טוב. חלח טוב שז אל תונה שיכיה. ר"ל אף שנתחלת לדעת לא יראה שיכיה טוב אעפ"כ אינו נלח

על התירוצי: (ג) הסבה השנית שכתבנו, כלומר לא טוב. חלח טוב שז אל תונה שיכיה. ר"ל אף שנתחלת לדעת לא יראה שיכיה טוב אעפ"כ אינו נלח

החופף עלי ומשנית בי מן השמים, ועמך שיש לי בשמים (ז) לא חפצתי בדבר מן הארץ שאני יודע כי כשיכלה הגוף וכתותיו שהוא שאני ולבבי שהם הכחות הנפשיות אותם שיש להם התלות בגוף ועם כל זה אינני כלה בכללותם שעדיין ישאר דבר קיים בי והוא שקרא צור לבבי שהוא החלק השכלי שהוא קיים כצור החוק (ה) וחלקי במציאות הוא היותי נדבק באלהים לעולם שהוא דבר נצחי ולא אפחד מן ההפסד אחר שאני דבק בדבר נצחי. אבל המתרקם ממך יאבדו בלי ספק שאתה תצמית כל זונה מסך כלומר הנפטר ממך ומתרבק בדבר אחר וולתך, ואני קרבת אלהים לי טוב, ר"ל כל טובי הוא היותי מתדבק אל השם ושאינני בה' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך, ר"ל (ו) השליחות והנפלאות שנעשו ע"י הנביאים, וזהו הדרך שהלך אסף בהתאם אלו הספקות והוא נכון מאד ומסכים אל האמת :

פרק מז ומה עליו לבאר הוא, שאחר שזכרנו בדברי אסף הספקות הללו והתחם על דרך שכתבתי למה חזרו הנביאים הבאים אחריו לספק עליהם, ומה תדעו בספקות ובהתחם. והיונו יכולין לומר שהנביאים לא היו מסתפקים בדבר אחר שזכרם ההתר בדברי אסף, אלא שהזכירו (ב) שתי אלו הספקות להיותם מצטערים על הרבר צער גדול כשהיו רואין בעיניהם רשע וטוב לו או צדיק ורע לו שהדבר הנראה לעינים מצער את האדם צער גדול יותר מהדיועה בו, שהאדם מתפעל יותר מהמורגש ומושג בחוש יותר ממה שיתפעל מן הנודע באמתות אע"פ שלא יספק במציאותו כלל, הלא תראה משה רבינו ע"ה נאמר לו מפי השם בהר לך רד וגו' (שמות ל"ג) ולא היה הרבר אצלו בספק כלל (ג) אחר שנאמר לו מפי השם, ועם כל זה לא נמנע מלהוריד הלוחות ולא הסכים להניחם בהר ושלא להורידם, ובשקרב אל המחנה הראה את הענן בחוש חרה אפו וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר, הרי שנתפעל מן הנראה לעינים ונצטער וחרה אפו יותר ממה שנתפעל מן הנשמע ואע"פ שהיה יודע שהנאמר לו מפי השי"ת אמת גמור בלי ספק. ועל דרך זה היה אפשר לומר שהנביאים בראותם בעיניהם צדיק ורע לו רשע וטוב לו היו מצטערים מאד על זה, ובעבור זה היו מתלוננים על הרבר הזה כחולת המצטער על חליו אע"פ שיודע סבת חליו קודם לכן ויודע שיחלה בהכרח אינו מניח מהתלונן על חליו בשעת החולי, ויורה ע"ז מאמר ירמיה שאמר צדיק אתה ה' כי אריב אליך (ירמיה י"ב) כלומר יודע אני שצדיק אתה ה' וישר משפטך כשאריב אליך, רצה לומר כשאני מתרעם מן המדה הזאת. אבל מ"ם אני זוכר צערי מדוע דרך רשעים צלחה (ט), וכן נאמר שדויתה כונת כל הנביאים, אלא שאין זה מספיק מכל וכל ולא מסכים עם הכתוב יפה :

והנראה לי בזה שהנביאים לא היו מסתפקים בדרוש שנתתם אסף כלל, אבל היו מסתפקים ומתלוננים על דרך מה שאמר דוד אפלה נא ביד ה' וגו' (דס"א ל"א) וזה שאף על פי שמשפטיו השם ישרים אפשר שיוניע רע לצדיק כמו שכתבנו, מ"ם לא היה ראוי שיוניע זה לצדיק ע"י הרשע עצמו שזה מביא לאנשים לבקש במשפטי השם (נ) ותפוג תורה, ויורה על זה לשון תלונת הבקש שאמר כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל (מקנן ח') אע"פ שהיה יודע בישראל הומאין וחייבין עונש היה מתרעם על היות הגעת העונש לישראל ע"י נבוכדנצר הרשע, כי היה ראוי שיוניעם עונש ע"י השם אם במנפה או ברעב או בתחלואים רעים כמו שחלו באויב או שתהיה ירושלים הפוכה כמו רגע כסדרים לא שיהיה הרשע מכתיר את הצדיק, ולהראות שזו היתה כונתו בתלונתו אמר למה תביט בגוים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (ס"א ח') שלא אמר צדיק כתם אלא צדיק ממנו כלומר שאע"פ שלא היו ישראל צדיקים גמורים מ"ם היו יותר צדיקים מנבוכדנצר הרשע שהיה מבלע אותם, ומהו היה מתרעם למה היה מתנגד במדה הזאת שיוניע הרע על יד הרשע לצדיק ממנו אע"פ שאינו צדיק גמור. וכן תרעומת ירמיה היה ע"ד זה גם כן שהיה מתרעם על אנשי עננות שהיו רשעים והיו רדופין אותו ומבקשין את נפשו והיו רצנים להשקותו סם המות והוא לא היה יודע, אחר ואני כבכש יובל לבבוה ולא ידעתי כי עלי חשבו נשחבות נשחבותה עין בלחמו ונכריתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמיה י"ב) ולולא ההשגחה האלהית היה נופל ביום

שרשים

אלה טוב: (ד) לא חפצתי בדבר מן הארץ. סהוא הגוף: (ה) וחלקי במציאות. החלק שלי במציאות: (ו) השליחות והנפלאות. מלאכות הפסוקים והנפלאים: **פרק מז** שתי אלו הספקות. צדיק ורע לו. רשע וטוב לו: (כ) אחר שנאמר לו מפי כ'. שהרי היה מתפעל על זה מיד להסס יתבדך שנאמר ויחל משה וגו': (ג) ותפוג תורה. מלשון הסכרה והוא מלשון הכחוד דחכקון שמניח אחר זה נסמך. ורדק פירש שם סהוא מענין רמיון

ספר מאמר רביעי פרק מז העקרים קנז 318

בירם כמ"ש וה' הוריעני וארעה או הראיתני מעלליהם (ס), וסבת התרעומות הזה (ז) אינו לפי שאין משפט ישר שיעשה השם מן הרשע כלי לקחת נקמתו מן הרשעים כמו שבארתי בסבה הג' מרשע וטוב לו, אלא לפי שמביא את האנשים לחשוד את משפטי השי"ת, והוא שאמר חבוקק על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט וגו' (מקנז ה'), וזהו על דרך מה שאמר שלמה מעין נרפש וגו' (משלי כ"ה), ר"ל שכמו שהמעין הנרפש והמקור המשרות אין הרע וההיזק למעין ולא למקור אלא לרואים ולמסתפקים כמנו להיות מצטערים על היות מעינם נרפש ומקורם נשחת, כן כשהצדיק סט לפני רשע אין ההיזק לצדיק שהוא יודע שהיזקו הבאין עליו הן לטובתו למרק מעוט עונות שבדיו ויודע ג"כ שהרבה דרכים למקום כשיקח נקמתו מעוברי רצונו ואין בבל אצלו בין שיפרע השם המנוא לצדיק ע"י נרש או אריה או בעל חי אחר או על ידי הרשע, וא"ל ההיזק והצער הוא לאנשים הרואים לפי שהם באים לחשוב במשפטי השם ולומר הנה פלוני רשע גמור והוא מוסיף את פלוני שהוא צדיק ממנו אע"פ שאינו צדיק גמור ויראה לאנשים שאין זה משפט ישר, לא שיהיה כן לפי האמת, שהנה חבוקק עצמו באר זה שאמר ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסרתו (מקנז ה'), ר"ל שהרשע אינו רק כלי שיעשה השי"ת על ידו משפט ברשעים ושיכוח השם הצדיקים על ידו במכאוב וצער כדי למרק מיעוט עונות שבידם כדי שיוכו לחיי העולם הבא ושיאבד הרשע אבדון נצחי כרגע, כמו שנאבד כל זרע בנוכדנצר וישראל עלו מגלות בבל והצליחו. והעולה מזה שכל יסורי הצדיקים תכליתן לטוב והצלחת הרשע תכליתן לרע, וכל דבר יבחן טובתו או רעתו כפי התכלית. ובזה הדרך יבינו כל דברי הנביאים והחכמים אחר לאחד שיש מהם שרברו על דרך אסף או איוב, ויש שרברו על דרך חבוקק וירמיה ויספיק הרבדור בהשגחה במה שכתבנו :

פרק מז וראוי שנמשך אל ההשגחה הרבדור בהפלה, לפי שהתפלה אע"פ שאינה עקר מן עקרי התורה הנה היא ענף מסתעף מן ההשגחה, שקבלת התפלה יורה בהכרח על ההשגחה כמו שבארנו, והוא דבר ראוי ומחוייב על כל כאמין בהשגחה שיאמין שהתפלה מועילה לו להצילו מרעתו, כי מי שלא יתפלל בעת צרתו הנה הוא אם מפני שלא יאמין בהשגחה, ואם שיאמין בה אבל יספק ביכולת השם על הצלתו (ב) ושתיהן כפירה, ואם שיאמין בהשגחה ולא יספק ביכולת השי"ת על הצלתו שהוא יכול על כל דבר אבל יספק אם הוא ראוי (ג) לכמו זו ההטבה שתשמע תפלתו, וזה דבר ראוי ומחוייב על כל האדם שלא להיות צדיק בעיניו, אבל מ"מ אין ראוי שימנע בעבור זה מלהתפלל לאל רצוני, (ג) כי עושה אדם מזה או שהוא מאמין שהטוב הכניע לאדם מהשם הוא גמול מעשיו הטובים לא חסד ה' ורחמיו, וזה דעת בלתי נכון שהרי הכתוב אומר לא על צדקותינו וגו' כי על רחמיו הרבים (דניאל ט') לפי שחסדי השי"ת ורחמיו על כל בראיו על צד החסד הנמור לא על צד הגמול, הוא שאמר השם לאיוב מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א) ואמרו ר"ל כלם הם (ב) מונבלות ולא יגיעו (ו) אלא על צד המוכן, כי כמו שכתב האש לחכם והמים לקרר להאמין שכל הטובות המגיעות מהשם הם על צד החסד הנמור לא שכר מעשיו הטובים, ומה הצד כבר יגיעו מאתו טובות הן שיהיה המקבל מוכן או בלתי מוכן שהתפלה תקנה אל האדם הכנה שאינה בטבעו לקבל הטוב שהוא כה שא"א שיגיע זה וכיוצא בו משום נמצא וזולת השם (ז) בזולת הכנה אחרת אם טבעית ואם מלאכותית, וזה לפי שכל הכחות העליונות הם (ז) מונבלות ולא יגיעו (ו) אלא על צד המוכן, כי כמו שכתב האש לחכם והמים לקרר כן כח מאדים על דרך משל להשמיד להרוג ולאבד ואין בידו לשנות ולהשפיע ההפך על המקבל (ח) אם יורה המקבל מוכן לכך כמו שאין כח ביד האש לקרר, וכן כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההפך על המקבל כמו שאין כח ביד המים לחכם (ט) אלא במקרה וע"י הדרך כל שאר הכחות העליונות, וזה הדבר באור אותו ר"ל בפרק

שרשים

רמיון וחלישות (ד) אינו לפי שאינו משפט ישר. כלומר לא היה מתרעם על המשפט עצמו ולומר שאינו משפט ישר חליש :
פרק מז (ה) ושתיהן כפירה. פי' ונשתי נדדים עלו הוא כופר בשלמות השי"ת :
השי"ת : (ב) לכמו זו ההטבה. לטובה כזו : (ג) כי עושה זה. כלומר הנמנע מלהתפלל בעבור שלא יחזיק את עצמו כדדיק כוח מטעם לפי וכו' :
(ד) בזולת הכנה אחרת אם טבעית ואם מלאכותית, וזה לפי שכל הכחות העליונות הם (ז) מונבלות ולא יגיעו (ו) אלא על צד המוכן, כי כמו שכתב האש לחכם והמים לקרר כן כח מאדים על דרך משל להשמיד להרוג ולאבד ואין בידו לשנות ולהשפיע ההפך על המקבל (ח) אם יורה המקבל מוכן לכך כמו שאין כח ביד האש לקרר, וכן כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההפך על המקבל כמו שאין כח ביד המים לחכם (ט) אלא במקרה וע"י הדרך כל שאר הכחות העליונות, וזה הדבר באור אותו ר"ל בפרק

מפר מאמר רביעי פרק טז העקרים

בפרק ערבי פכחים (דף ק"ח ע"א) אמרו שם בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את תנזיה כישאל ועזריה בתוך כבשן האש עמד ירוקמי שר של ברד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים, עמד נביראל לפני הקב"ה ואמר אין כבודו של הקב"ה בכך אלא אני שר של אש ואחמם מבחן ואצנן מבפנים כדי שיהיה (ט) נס בתוך נס, הנה מבואר שאין כחו של ירוקמי אלא לקרר וכתו של נביראל אלא לחמם וזלתי הש"י, וכן א"א הכחות העליונות לחול על המקבלים בזולת ההכנה הן שיהיה השפע ההוא חל על המקבלים מצד טבע נגלה או מצד טבע נסתר כמו שהסמסם יפעלו במקבלים, אם מצד טבעם ואם מצד סגולותיהם שהוא הטבע הנסתר, כפי הכנת המקבלים לקבל הטבע ההוא או הסגולה ההיא, ואולם כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הכובד הנגלה כמו לקבל הלחולה מצד הלכנה והחמם על ידי השמש אין זה ממה שביא למעו ולחשוב שהפעל ההוא מגיע מצד הפקת רצון הכובד, אבל כשיכין המקבל עצמו לקבל שפע הכובד על ידי איזו פעולה מן הפעולות שסבתם נסתרות רומה אל הפעולה הנמשכת מהסמסם מצד סגולותיהם יביא את האנשים למעו ולחשוב שהפעל ההוא מגיע מצד הפקת רצון הכובד, ואינו כן, אלא כמו ששפע המלמד יחול על המוכן מהמתלמדים יותר ממה שיחול על הבלתי מוכן מבלי שיוכין המלמד לאחר מהם יותר ממה שיוכין לאחר כן שפע הכובד יגיע על המוכן יותר מעל הבלתי מוכן מבלי כוונה ורצון ממנו, וזה היה שורש המעו בעובדי ע"א שהיו חושבין שהשפע המגיע מהכובד היה מצד הפקת רצון הכובד על הפעולות המיוחדות לכובד ולא יחשבו שזה מצד שהפעולות ההם יתנו הכנה במקבל (י) וזה לפי שהיה הסבה בהן נעלמת, ובעבור זה היו באין להשתחוות לו ולהתפלל לפניו ולזבח ולקטר ולנסך לכובד ההוא בריאות חושבין להפיק רצון ממנו על ידי הפעולות ההן, והמעו בזה מבואר לפי שיכולת הכחות העליונות מוביל ואין כח ביד שום אחד מהן לעשות אלא מה שיגזור טבעו, וכפי הכנת המקבל בלבד לא על צד הרצון כלל, וזה כמו בעל פעור שהיה כחו לשלשל הליחות לפוערים לפניו, ואר"ל (סנהדרין דף ס"ד ע"א וז"ל דף כ"ה ע"ב) שהכופרין היו מאבילין אותו תרדון ומשקין אותו שבר של חמי, וזה כדי שיוכין המקבל לכך, והפעל הזה היה נמשך ממנו אל הפוער לפניו הן שיהיה צריך לכך או בלתי צריך והיה מועיל אל הצריך ומזיק אל הבלתי צריך וממית אותו, וזה שלא היה הפעל נמשך ממנו על צד הרצון (ב) ולזה מה שקרא הכובד לעבודה ההיא ובחי מתים, אמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו ובחי מתים (מהל"ס ק"י) כלומר כמו שאין ביד המת כח לרצות ושלא לרצות כן אין ביד הכובדים לרצות ושלא לרצות כמו שאין יכולת ביד האש שלא לשרוף בגד הצדיק כשיקרב אליו או לשרוף בגד הרשע כשירחק ממנו או כשלא תהיה בו הכנה כלל לקבל השרפה כן אין כח ביד הכובד להרע או להיטיב אלא כפי מה שיגזור טבעו וכפי הכנת המקבל, ולזה לא תהיה התפלה ראויה אליו כלל אחר שאין פעולתו על צד הרצון אלא להש"י שהפעולות המגיעות ממנו הן כגיעות על צד הרצון, ויש בידו כח לרצות ושלא לרצות ולעשות דבר והפכו ולעשות חסד חנם הן שיהיה המקבל ראוי לכך או בלתי ראוי אלא כשיכין עצמו על ידי התפלה בלבד, וזה דבר נחבאר בכתוב במקומות הרבה ובפרט במנשה בן חזקיה מלך יהודה שהיה רשע גמור ולא היה מי שמרה והפליג בעול כמורו לפניו ולאחריו, ואעפ"כ נאמר בו ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישכיבו ירושלים למלכותו (ד"ה ז' ל"ג), ולמדנו שזה שני דברים, האחד שאף אם יהיה המתפלל בתכלית הרע כמנשה מוכן לקבל החסד על ידי התפלה, והשנית שהתפלה היא נשמעת אף מתוך הצרה כמו שהעיד הכתוב ובהצר לו וגו', וזה כוונה על נדל הפלגת חסד הש"י על בראיו שמדרך האנשים לומר וסירע באתם אלי עתה כאשר צר לכם, אבל הש"י הוא חפץ חסד וימינו פשוטה לקבל שבים בכל עת ועת, אמר המשוור ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' (מהל"ס ק"י), ואמר יונה קראתי מצרה לי אל ה' ויענני (יונה ז') כלומר

שרשים

מטעם מצד עצמם כ"א נרצון הש"י: (ט) כס שלא יחשנו שזכו כל מצד ההכנה נמקבל נחוק כס. ואלו היה נביראל יכול לנצח מצד טבעו לדל לא היה זה כס: (י) וזה וכו'. כלומר והטעם

ענפים

פרק טז [ה] ולזה מה שקרא הכתוב לעבודה ההיא זכתי ממס וכו'. להטן כס מה שקרא הכתוב זכתי ממס לפי שהיה ממס חס האדם הכלתי לצ"ח לכך וק"ל:

כלומר אף אם לא היה ראוי שתקובל תפילתי מתוך הצרה אחר שברחתי מלפניו לא בעבור זה נמנע מלענות אותי, והוא קראתי מצרה לי אל ה' ויעני :

פרק יז כל מיני החסד מופיעים ונמשכים מהש"י ואין נמצא אחר זולתו שיוכל להשפיע חסד גמור על שום נמצא. זה לפי שאי אפשר שיקוה חסד גמור משום נמצא אלא אם כן נמצאו במשפיע ההוא ד' תארים. האחד שיהיה המשפיע ההוא בלתי משתנה שאם היה משתנה א"א שיהיה החסד הנמשך ממנו חסד גבוה וקיים, כי אחר שהוא משתנה א"א שיהיה (ב) החסד קיים בלתי משתנה, ואין נמצא זולת ה' שלא ישתנה כמו שבארתי בפ"ב מהמאמר הב'. והב' שיהיה המשפיע ההוא בלתי צריך אל עוד אחר נמצא זולתו בהשפעת החסד ההוא או הטוב ההוא, שאם יהיה צריך אל עוד זולתו לא יהיה בטוח מקבל החסד שיתמיד החסד ההוא אם לא בהמצא העוז ההוא, והוא מבואר מהכחות העליונות שהם יורו על דבר כשיסכים עמם ענין או סבה אחרת עוזרת להם כאלו תאמר שהיה בעל הצומח (ג) בבית כבודו או יביט אל כוכב טוב וכיוצא בזה, ואין נמצא בעולם שלא יצטרך אל עוד זולתו אלא הש"י כמאמר הכתוב אני ה' עושה כל נופה שמים לבדי (ז) רוקע הארץ מאתי (טעם מ"ד). והשלישי שיהיה המשפיע ההוא יכול על ב' הפכים בשוה שכוללת זה לא יוכל המקבל להשיג הפעו בכל עת, שפעמים יצטרך האדם אל דבר ופעם אל הפכו שפעמים יצטרך דרך משל לעשות מלחמה ופעמים יצטרך שלום, והוא ידוע מהכחות העליונות שהכוכב המורה על המלחמה לא יורה על השלום והמורה על התרוב לא יורה על הבנין ואין כח ביד המורה על המלחמה להפך הוראתו לשלום, וכן המורה על המחלה לא יורה על הרפואה, ולזה לא יוכל המקבל החסד להיות בשוה שימשך אליו החסד המצטרך לו אצל"ה יהיה המשפיע יכול על ב' הפכים בשוה, ואין בעולם שיהיה יכול ע"ז אלא הש"י אמר הכתוב יוצר אור ובורא חשך (ד) עושה שלום ובורא רע וגו' (טס מ"ט), והד' שיהיה המשפיע ההוא בצד שלא יהיה שום נמצא אחר יכול לעכב על ידו מלעשות רצונו, שאם יש מעכב על ידו לא יהיה בטוח מקבל החסד שיגיע אליו החסד המבוקש מן המשפיע ההוא שאולי יעכב על ידו זולתו, והוא מבואר שכל נמצא זולת השם יכול השם לעכב על ידו ואין מי שיעכב ביד השם שלא יעשה רצונו, אמר הכתוב הן יחטוף ומי ישיבנו כי יאמר אליו מה תעשה (ליו"ט), ובהתחבר אלו התארים במשפיע יהיה בטוח מקבל החסד שיתקיים בידו החסד המגיע או שיגיע המבוקש. ואמר שאין נמצא זולת השם שימצאו בו יחד אלו הד' תנאים הוא מבואר שאין ראוי שיבוקש או שיקוה חסד משום נמצא זולתו, וזה הרבה באר אותו הכתוב בפרשת דאיתו ראו עתה כי אני הוא וגו' (דברים ל"ב) ובאר ששלושה שהכוחות המצטרך לישראל חושבין שהש"י אין בו יכולת להצילם ואמרו איה אלהינו צור חסיו בו אשר חלב זבחיהם ואלו (ס) והדברים הללו מורים שהם חושבין שאלהי ישראל הוא כשאר הכחות העליונות שהוא מקבל שניו או שהוא צריך עוד אלה אחר עמו או שאינו יכול על כל דבר שאין לו כח על הב' הפכים בשוה או שיש נמצא אחר זולתו שמעכב על ידו, ולזה באר שאין השם שהוא אלהי ישראל כשאר הכחות העליונות כאשר חשבו, אבל הענין הוא בהפך שהוא יתברך קיים בלתי משתנה, והוא אמרו ראו עתה כי אני הוא כלומר שאין נמצא בעולם שיוכל לומר על עצמו אני הוא אלא השם, ואמר אל מי תדמינו ואשוע ואמר קדוש (טעם מ"ה) ר"ל שיהיה לו השווי שאמר קדוש שכל נמצא זולתו ה' (ס) משתנה מיום אל יום ואינו היום אותו שהיה אתמול שכבר נשתנה, ולזה לא יוכל עליו לשון אני אני הוא שאינו בכל פעם על תאיר אחר קיים, אבל השם להיותו בלתי משתנה יכול לומר על עצמו אני אני הוא, וכן יאמר הנביא אנכי אנכי ה' (טס מ"ג) שלא יפול זה הכפל אלא עליו יתברך שהוא היום אותו שהיה אתמול מבלי שניו, וזה רומז על התואר הראשון (ו) ואמר אה"כ ואין אלהים עמדי (דברים ל"ג) כלומר שאינו צריך בפעולתו עוד מוולתי לרמוז על התואר הב'. ואמר אחר זה אני אמת ואחיה (טס) כלומר יש לי כח על הב' הפכים בשוה לרמוז על התואר הג'. וסיים ואין מדי מציל לרמוז על התואר הד' כלומר שאין שום נמצא זולתי שיוכל לעכב על ידו מלעשות רצוני. ואחר שאין נמצא זולתו שימצא בו אלו הד' תנאים א"א שימשך החסד מזולתו אלא

מסת

שרשים

פ' ל"א כוח זה הכח כי כוח גם כן נאות לזה הענין: (כ) משתנה מיום אל יום וכו'. עיין תוס' גם כן לקמן דברים פ' ל"א: (ו) ואמר אחר כך. אחר הכתוב הנזכר ראו עתה כי אני אני הוא וגו'

פרק יז (ה) החסד קיים בלתי משתנה. לפי שישתנה כהשתנות המשפיע:

(ג) צניח כבודו. צמקום טעמו המיוחד לו לנתינתו: (ח) רוקע הארץ מאתי. ודוריל מי חתי: (ד) עושה שלום ובורא רע. עיין לקמן

ממנו בלבד, ולזה אמר המשורר יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד וגו' (פסלים ק"ל) (ז) כלומר קוה אל ה' שמה שאתה מבקש אינו על צד הגמול אלא על צד החסד ואין שום נמצא וזולתו שיוכל לעשות חסד שהוא לבדו מקור החסדים והטובות כלם. והוה כי עם ה' החסד ר"ל ולא עם זולתו, ולזה תהיה התפלה ראויה אליו ולא לזולתו, שאין יתפלל אדם לפני מי שאינו יכול לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו, שהבן השכלי ישפוט שלא יתפלל אלא לפני מי שיש לא ידו לעשות בקשתו. והתעוררות התפלה הוא מצד כח השכלי, וזה שאף אם נמצא הכתוב אומר תאות עניים שמעת ה' (שם ה') שיראה שהתפלה היא מהתעוררות הכח התאונני אינו כן (ה) אלא מדי שיתחיל הכח התאונני להתאונן יתעורר הכח השכלי לחשוב כחשבות לבקש דרך שתושג בו ההארה הראויה, וכשישפוט שזה לא יושג אלא ע"י השם שהוא יכול על כל דבר ומשפיע חסד אפילו על הבלתי ראויים, אז יגזור שראוי להתפלל אליו יתברך, ולפי שיתחלה הראשונה היא מצד הכח התאונני ויהם הכתוב שמעת התפלה אל הכח המתאנה, ולזה הוא מה שאמר הכתוב תאות עניים שמעת ה' כאלו התפלה היא מצד הכח המתאנה ואינו כן אלא מצד הכח השכלי המעורר את האדם אל הטוב ולאחבה את השם (ט) והכח המתאנה בהפך, ולזה סיים הכתוב, חכין לבם תקשיב אונך לבאר ששמיעת תאות העניים אינה אלא אחר שיוכן הכח השכלי אל התפלה להדבק בשם, וזה תכין לבם ואז תקשיב אונך. וכן נאמר לדניאל למן היום אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דניאל י') ובארו רבותינו ז"ל (יומא דף ע"ב וטעם דף מ' ע"ב) מכאן שאפי' קבלת התענית קודם שיתענה תועיל לקבלת התפלה מצד הכנת הלב. והוה שאמר הכתוב והיה מרם יקראו ואני אענה (ישעיה ס"ה) כלומר כשיוכין הכח השכלי עצמו להתפלל או להכניע ולהתענות מרם שיעשו התפלה והתענית בפעל אני אענה ובעוד הם מדברים לעשות התפלה והתענית אני אשמע ואפילו קודם שיתפללו בפעל, ובלבד אחר שיגזור הכח השכלי שראוי להתפלל על הדבר הזה ושהדבר ההוא אפשר ההשגה לא מצד הנותן בלבד שהאל יכול על כל דבר, אבל שיכוון האפשרות גם כן מצד המקבל אם יש בו הכנה לקבל החסד ההוא, שאם אין בכח המקבל שיקבל חסד גדול כזה שהוא דבר שאין בתקו לקבלו אין ראוי לבקש עליו רחמים, שמי שיתפלל לשם שימליכו על כל העולם כאלכסנדר אע"פ שהדבר אפשר מצד הנותן שהאל יכול על כל דבר, אחר שאין מחק המקבל שיקבל חסד גדול כזה והדומה לו אין ראוי להתפלל עליו כי אין כל אדם ראוי למשול על כל יושבי הארץ, שאפשר שיהיה בהם איש יותר מוכן לזה ממנו ולא ימנע השם טוב מן האחר בעבור זה, שחסדי הש"י ימשכו מצד התפלה על המקבלים כפי מה שיהיה בבחם לקבלם (י) ועל זה אמר המשורר גול על ה' דרכך וגו' (תהלים ל"ז) כלומר שבחינת הדברים המועילים אל האדם וראויות המקבלים תלוי בחכמת השם ולא בזולתו :

פרק יח (ב) מה שהביא האנשים לפקס בתפלה קרוב למה שהביא אותם לסלק ידיעת השם. וזה שהם אוכרים שלא ימלט הרבר מחלוקה אם שנגזר מהשם (ג) טוב מה על איש מה או לא נגזר, ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר אין תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון, ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה אל שיגיע לאדם כהשם בעבורו טוב מה, וכן שאמרו שלא תועיל התפלה להשיג טוב מה או להנצל מרע שנגזר עליו. ונמצא איוב טוען זה הרעת בשם הרשעים ונמה אליו אמר כשהמיה על השם אם הוא המשינה במעשה בני אדם מדוע לא יענשו הרשעים על היותם מאמינים על הרעת הזה אכר מדוע רשעים יחיו עחקו גם גברו חיל וזעם נכון לפניהם עמם וגו' ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכך לא הפצנו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כ"א) הנה יבאר שדעתם היה שאין כשרון המעשה מועיל, והוה אמרו מה שדי כי נעבדנו, ושאין התפלה מועילה והוה אמרו ומה נועיל כי נפגע בו, וזה להיותם חושבים אחר שנגזר על האדם רעה כה אי אפשר שיתבטל בשום צד, ונראה שנמה איוב לזה הרעת במה שסמך לזה

שרשים

וגו' : (י) כלומר קוה אל ה' וכו'. ר"ל אף שאתה מדמה בעיניך שאיך נדון גמור ואין אהה ראוי לגמול כזו : (ח) אלא מדי שיתחיל הכח התאונני וכו'. כלומר שא"ל להכח השכלי להתעורר על שום דבר ולבקש עליו אלא אחר שהתאונן מתחלה לזכות הדבר : (ט) וככה המתאנה בהפך. שהוא מתאנה

לדברים החמריים : (י) וע"ז אמר המשורר גול על ה' דרכך וכו'. ע"ז מין לקמן בפס"ד ונפס"ח וכפרק כ"א כי הוא נלוח ג"כ לזה הענין :

פרק יח (ב) מה שהביא האנשים וכו'. על ידי שם מפקדים בתפלה נאים להכחיש ידיעת השם : (ג) טוב מה. איוב טוב : ולא

ספר מאמר רביעי פרק יח העקרים קנט 317

לזה הן לא בידם טובים עצת רשעים רחקה מני (ס"ב) כלומר הנה אני רואה כי לא בידם טובים שלא ע"י כשרון המעשה ירבו טובותיהם (ג) ולא יזיק רוע מעשיהם להסיר מהם המצוות המגיעות אליהם ועל כן אני אומר כי עצת רשעים רחקה מני, כלומר העצה האלהית היעוצה על אלה הרשעים שיכלו בטוב ימיהם (ד) היא רחוקה מידעתי ועל כן אני אומר שיהיה בגורם שאם לא יהיה הכל בגורם והיה כשרון המעשה מועיל היה ראוי שיגיע הרע אל הרשעים בעבור מעשיהם, ואינני כן כי כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם חבלים יחלק באפ (ס"ג) רוצה לומר (ה) כמה רשעים נראה שידעך נרם ויבוא עלימו אידם כלומר גמול מעשיהם הרעים ושיחלק להם השם חבלים באפו על מעשיהם הרעים, ומה יראה שנמה איוב לרעת הרשעים האוברים שהגורה אמת ושלא יועיל כשרון המעשה או התפלה לבטל הגורה, וזה הרעת איננו נכון שהשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא הכונה הטוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיעצלוהו תבואותיו בשנה פלוני יהיה לא יתרוש ולא יזרע בשנה ההיא אף אם ימסיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצלחנה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע והוא המונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הבין עצמו לקבלו, ולפי זה נאמר שכשנגזר על האדם טוב מה הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידועה מכשרון המעשה וזה כלל יעודי התורה, וכן כשנגזר עליו רע מה הנה הוא נגזר בהיותו במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה וכשנשתנה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא תשתנה הגורה בהכרח לפיכך או לרע, וזה כמלך שגזר על כל הערלים שבמדינה פלוגית שימולו או שיהרגו או שינתן לכל אחד כסף וזהב ועמר אחד מהם ונימול שתשתנה בלי ספק הגורה ההיא ובטל מעליו לרע או לטוב כפי הכנה שנתחדשה באיש ההוא, ולזה היה ההשתדלות בעשיית הטוב וכשרון המעשה טוב והכרחי בכל דבר שהוא הכנה לקבל השפע האלהי או לבטל מעליו הגורה, וזה מסכים למאמר רבותינו ז"ל רבא ארקעל למימלא חונדו שחוריו ראש מאי האו א"ל מרבית עלי קאתינא דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ס"ד ז') אמר להו זילו עסקו בתורה דכתיב כי היא חיך ואורך ימים, שיראה מרביתם שהגורות האלהיות הן הנה בהיות המקבל בהכנה ומדרגה ידועה ואם תשתנה המדרגה ההיא תשתנה הגורה ההיא, ובעבור זה הוא שאמרו ששני השם יועיל לבטל הגורה וכן שני המעשה, וכזה הצד הוא שתועיל התשובה לרשע שע"י התשובה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גורה שחוריו אחאב שא' עליו רק לא היה כאחאב אשר התסכר לעשות הרע בעיני השם (מלכים ב' י"ז) ואחר שנגזרה עליו גורה, לפי שצם ונתכסה בשק ונכנע לפני ה' נאמר לאליהו יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו (ס"ב כ"ה) וזה שזורה שהגורה הנגזרה על הרשע היא בהיותו בתואר ההוא מן הרוע וכשישתנה מן התואר ההוא על ידי התשובה הנה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שכן היה רצון הגורה עליו אותה גורה. ועל זה הדרך הוא כמבאר שתועיל התפלה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב או לבטל מכנו הרע הנגזר עליו להיותו משתנה ממדרגת הרוע שיהיה בה. וזה הטענה רמו אליה צופר הנעמתי בהיותו מאשים את איוב שלא היה מתפלל להשם להצילו מרעתו ולא היה מכין עצמו לבטל מעליו הגורה. וזה שאמר לו אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך אם און בידך הרחיקו כי אז תשא פניך ממנו וגו' (איוב י"ב) כלומר אם תבין לבך להתפלל ולתקן מעשיך אין ספק שעל ידי התפלה וכשרון המעשה תמלט מן הצרות הללו. ומה יתבאר שהתפלה וכשרון המעשה מועיל לבטל הגורה בכל עת, וכן אמרו רבותינו ז"ל (נדרים פ"ג דף ק"ט ע"ב) ופה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון השם יתברך על ידי התפלה, שכן היה רצון השם יתברך מתחלה שתקיים הגורה בהיותו באותה מדרגה ואותה הכנה ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגורה. ושאלות השתנות ידיעתו יתברך בהשתנות ההכנה על ידי התפלה שב אל שאלת ידיעת הש"י עם טבע האפשר, וכמו שלא נחקר על ידיעת הש"י איך היא שלא תשתנה עם מציאות טבע האפשר, כן לא נחקר עליה איך היא שלא תשתנה עם התפלה אבל נאסין שכמו שלא תשתנה ידיעתו עם מציאות טבע האפשר כן לא תשתנה עם התפלה, ועם כל זה נאמין היות טבע ה"י אפשר נמצא אחר שהעיד עליו הורש וכן נאמין היות התפלה מועלת לבטל הגורה אחר שהעיד על זה החוש כמו שיבא ואף אם לא נרע איך תסכים ידיעתו מבלי שני עם התפלה, כמו שלא נרע איך תסכים עם מציאות

מכע

שרשים

(ג) ולא יזיק רוע מעשיהם וכו'. לפי שכבר נזכר לי לידע הסבה: (ה) כמה רשעים נראה שידעך עליהם הטוב: (ד) הלא רחוקה מידעתי. א"ל וכו'. כלומר שלא ראיתי שום רשע שיגיע אליו כרע

ספר מאמר רביעי פרק יח יח העקרים

נובע האפשר לא מפני זה נכחיש מה שהעיד החוש שהש"י יהיה נעתר אל המתפלל לתת את שאלתו מאיזה מין שיהיה. והוא מה שהשיב אליפו לאיוב על שראה שנטה לדעת הרשעים האומרים מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (יזכ"ל) אמר לו ומשיב על דבריו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סחר לו ולא יראה וגו' (ס) כלומר אתר שאהה נטתה לדעת הרשעים האומרים כה נועיל כי נפגע בו לבטל התפלה כדי שלא תשתנה ידיעתו הנה בזה הרעת אתה בא לבטל ידיעת הש"י עם טבע האפשר כדי שלא תשתנה ידיעתו (י) וזהו שאמר ואמרת מה ידע אל. וגראה בזה שדעתו לומר עולם כמנהגו נוהג וזהו שקרא אורח עולם ואמר לו האורח עולם תשמור אשר דרכו סתי און האומרים לאל סורו מסנן ומה יפעל שדי למו (סס כ"ג) הנה קרא מתי און האומרים עולם כמנהגו נוהג לפי שהם מבטלין כשרון המעשה והתפלה, וזה שסיים בדבריו אם תשוב עד שדי תבנה תעתיך אליו וישמעך וגו' כאלו ירמז בזה שכתב יסודיו היתה בעבור שלא היה כאמין שהצלתו היתה מהש"י כי אם ממנהג הטבע (י) וכן ואמין ביסודיו ועל כן לא היה מתפלל להשם עליהם, ויאמר אליפו שאם ישוב אל השם יתברך ויתפלל לפניו ויודה לו שהכל בא מסנן ישמע תפלתו וינצל מיסודיו ויזליחו נכסיו, ולזה אמר תעתיך אליו וישמעך וגו' והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך, כלומר שש"י התפלה היו נכסיו מצליחין, וכן העיד הכתוב ה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעתו (סס מ"ג) כי כשהאמין שהתפלה להשם תועיל ובעבור זה התפלל לפניו ומיד שב שבותו :

פרק יח ענין הברכות שהנביאים והצדיקים והחסידים מברכין את האנשים הוא דבר נכבדו בו המפרשים ולא העלו בו דבר הגון, וזה שהם אמרו לא ימלט הדבר מחלוקה, אם שיהיו הברכות תפלה או הגדת העתידות, ואם הם תפלה למה חדר יצחק הדרה גדולה עד מאד על שברך לזולת עשו, ואמר מי אפוא הוא הצד צדי וגו' (נלמדים כ"י) ואמר ואברכהו גם ברוך יהיה (סס) יחזור ויתפלל על עשו כמו שהתפלל בתהלה על יעקב שכלי ספק יותר ראוי שתהיה תפלתו נשמעת באחרונה על עשו שתעשה ברצון יותר ממה שנתקבלה על יעקב שהיה במרמה, ואם הברכות הן הגדת עתידות למה נתרעם עשו ע"ז ואמר את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (סס) ואין אמר לו יצחק הן נביר שטתיו לך ואת לא אחיז נתתי לו לעבדים (סס) הרי לא עשה דבר מעצמי אלא שהיה מגיד בנבואה העתידות לבא על המתברך ומה תרעומת יש בזה ליצחק ולעשו, והרבה דברים נאמרו בזה, והיותר נכון ממה שהכניסו עליו הוא שענין הברכות כאלו הוא דבר מורכב משניים מהגדת העתידות ומה התפלה על דרך זה, שהנביא יראה בנבואה העתיד לבא על המתברך ויתפלל בעדו להרבות הטוב ההוא, כאלו תאמר שיראה בנבואה שהאיש ההוא יצליח בעבודת האדמה ויברכהו הנביא שירבה הנבואותיו מאה שערים, ואם אין יראה שהאיש ההוא יצליח במסנה ויברכהו שירבה מסנהו שעור גדול תפלט פרתו ולא תשכל, ועל זה הדרך אמרו שהוא בכל שאר ההצלחות (ה) וכשיקשה הדבר מצד התפלה יאמרו שהוא הגדת העתידות, ואם יקשה עליהן מצד הגדת העתידות יאמרו שהוא תפלה, ולזה הדרך יצטרכו לחלק בין הברכות הנאמרות על פי הנביא לנאמרות מפי הצדיקים והחסידים שאינן נביאים, וכן יקשה לזה כל הברכות הנאמרות לישראל מפי הכהנים שאין בהן הגדת העתידות כלל, אלא אם תאמר שכל אלו דרך תפלה ושל יצחק לפי שהיה נביא היה בהם הגדת העתידות. ולפיכך חדר יצחק כל ההרדה ההיא מן העצבן שהיה עצב על מה שראה בנבואה מן הטוב העתיד לבא על יעקב (כ) ורוב הצלחתו על עשו שהיה חביב לו. ויש לתמוה אתר שהתפלה מועיל בברכות למה לא התפלל יצחק על עשו שיצליח יותר מעיקב כמו שהתפלל הצדיקים על המתברך על ידם, ולמה לא אמר לעשו שהברכות היו הגדת העתידות ושל הפסיד דבר בברכו את יעקב, וזה היה יותר ראוי כדי שלא ישמם עשו את יעקב על הברכות שברכו אביו. והנראה לי בזה הוא שענין הברכות אינו הגדת עתידות כלל אבל הוא תפלה עם נתינת הכנה אל המקבל שיתול השפע האלהי עליו, וזה שהשפעים העליונים ישלשלו ויושפעו על המקבלים (ג) בהדרגות (ד) ואמצעיים, ובתנאי שיהיו המקבלים ראויים ועל יחס וסדר

שרשים

כרע מהש"י על כל מעשיו כרעים: (י) וזהו שאמר ואמרת וכו'. ככתוב כנזר: (י) וכן יאמין ביסודיו. שם נלחן ג"כ ממנהג הטבע: **פרק יח (ה) ובשיקשה** הדבר שהוא מצד התפלה וכו' כלומר

מצד סכ' שהוא כגדת העתידות וכן להפך: (כ) ורוב הצלחתו על עשו. סכיה מוצלח יותר מעשו: (ג) כהדרגות. לפי מדרגות התקבלים: (ד) ואמצעיים. ע"י אמצעיים, ע"מ השפע כל מהש"י

ספר מאמר רביעי פרק יא העקרים קס 319

וסדרו שמור(ס) ושיהיו עס זה מוכנים לקבל השפע ההוא, ואם יפסק ההשתלשלות מאיזה מהאמצעים ולא יהיה היחס שמור או הסדר או יהיה המקבל בלתי מוכן יתבלבל השפע או היחס ולא יחול השפע האלהי בהשתנות הסדר, ולזה צריך שיהיה במקבל הכנה כדי שיתחיל בו השפע ההוא וכשלא יהיה המקבל מוכן לקבל השפע האלהי יוכן על ידי הנביא או על ידי הצדיק או החסיד ויהיה המברך אמצעי בהורדת השפע ההוא, והיו ענין סמיכת הדין שהיו מוכנים ליהיה המברכים על המתברכים לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב ההוא וכאלו החסיד או הצדיק המברך הוא צנור להמשך השפע האלהי על ידו, כמו שמצינו בענין הנבואה שהיתה שורה על ידי הנביא על הבלתי ראויים אליה ובלבד שיהיה בהם קצת הכנה, אמר הש"י למשה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו (נמדנז כ"ו) וכפי מעלת המוסר או המברך יהיה מדרגת השפע המקובל, ולזה תמצא שאמר אליהו אלישע כשאמר לו שאל מה אעשה לך בטרם אלקח ממך (מלכים ב' ב') והשיב אלישע ויהי נא פי שנים ברווך אלי, ואמר לו אליהו הקשית לשאול שא"א לאדם לתת הכנה אל המקבל יותר מהנמצא אצלו, ולזה אמר לו שאם יראה אותו אחר שיהיה לוקח ממנו יהיה לו כן שבלו ספק יהיה אליהו אחר הלוקחה במדרגה יותר גדולה ממה שהיה קודם לכן ויהיה או אפשר לו להשפיע עליו פי שנים ממה שהיה בלוקחה טרם בלוקחה מה שלא היה אפשר לו להשפיע קודם שניקח, ולשון הקשית לשאל יורה שאין פי שנים ברווך כמו יכיר לחה לו פי שנים (דברים כ"ח) האמור בבכור כמו שכתבו קצת המפרשים, שאם כן לא היה אפשר לו הקשית לשאול שוריי אלישע היה ראוי להתנבאות מעצמו יותר משאר בני הנביאים אע"פ שהם שמשו את אליהו קודם אלישע והיו מכינים עצמן לנבואה יותר מכינו שכבר נאמר לאליהו בהר הכרמל (מלכים ב' ט') ואת אלישע בן שפט מאכל מחולה תמשה לנביא תחתך, ולמה הקשה לשאול כשהיה הוא הבכור בכל בני הנביאים לקחת פי שנים כאחר מרס, אבל האמת הוא ששאל לו פי שנים ברוח אליהו (י) במה שהיה קודם הלוקחה וכן היה לו שגמי אליהו היו שמונה וגמי אלישע י"ז, וכן הסכימו ר"ל בזה בראשון ממסכת תולין. וכן יראה מלשון הכתוב שאליו היה נראה לאלישע אחר הלוקחה כמו שאר"ל שהיה נראה לקצת החסידים מחכמי הגמרא אמר הכתוב וירם את אדרת אליהו אשר נפלח מעליו ויבא ויעמוד על שפת הירדן ויאמר איה אלהי אליהו אף הוא ויבא את המים ויחצו הגה והנה ויעבור אלישע (מלכים ב' ז') שאמר שכתוב ויעבור אלישע ולא כתוב ויעבור בלבד נראה שהמכה לא היה אלישע לבדו אלא אליהו היה עמו שנראה לו באותה שעה ועליו נאמר אף הוא ויבא את המים, וכן מצאתי כתוב בשם קרומי המפרשים שאליו נראה לאלישע באותה שעה ואז נתה רוח אליהו על אלישע ונתקיים בו שהיה לו פי שנים ברוחו לפי שראה אותו אחר שלוקח מעמו, וכן מצינו שאחר הלוקחה כתוב על יהורם בן יהושפט מלך יהודה ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא (ד"ס ב' כ"ח) שנראה שהיה או נמצא בין האנשים ומתקן מעשיהם. ומסיבת הדין שאמרנו אין ספק שעל מי שיש לו הכנה מרובה תועיל יותר מסמיכת הדין על מי שיש לו הכנה מועטת, ולכן שם יעקב יד ימינו על ראש אפרים שיש בו הכנה גדולה יותר מבמנשה, ולזה רצה שהתחיל הברכה על ידו עליו בעין יפה כפי גדול הכנתו אליה, אבל במנשה למיעוט הכנתו לקבל השפע הספיק לו שישית לו יד שגמאל עליו כדי שיתחיל עליו בברכת יעקב השפע שהיה אפשר לו לקבל, וזאת היתה הכונה בברכת הכהנים את העם כדי שיהיו אמצעים לחול השפע על המתברכים כפי הכנת כל אחד מהם והיו נושאים כפיהם בשעת הברכה שהוא כענין סמיכת הדין, והיתה ברכת הכהנים לכלל ישראל או לצבור לפי שהרבים יותר מוכנים לקבל השפע מן היחיד, וזה שא"א שלא יהיה בהם מי שיהיה בו הכנה לקבל איזה שפע אלא באמצעות הברכה, ועל זה הדרך הן בברכות הצדיקים או החסידים למתברכים על ידם כדי שיתחיל השפע באמצעותן על המתברך ע"ד שפירשנו בנבואה בפרק י"א מהמאמר ה'. ואל תקשה עלי אף אפשר שיהיה הצדיק או החסיד כלי להגיע הברכה אל המתברך והוא יהיה עני ומצטרך לבריות, שכבר בארנו ר"ל ב' כ"ו כמו הרים ואמרנו שאהני לזר וכו' וצדיק לאחריו לרידתו לא מהני לזר וכו' ויהיו (חולין דף ע"ו) ואחר שימשך השפע אל המתברך באמצעות המברך כפי הכנת המקבל אין כח ביד המברך להפסיק השפע ההוא ושלל ירד על המקבל כי בזולתו ירד עליו שהמברך אינו אלא כלי להגיע הברכה אל המתברך ואע"פ שיסתלק הכלי לא תסתלק המרכה, וזה כאדם שהמשיך מי מעין המתגבר אל גנה ורועיה תצמיח שאף על פי שיסתלק האיש הממשיך לא יפסק הנחל הנמשך מהשקת הגנה, וכן מי שיעשה חלונות בבית אופל

שרשים

מכש"י לחלמכים ומחלמכים לגלגלים ומחלגלגלים לעולם הספל: (ה) ושיהיו עס זה מוכנים וכו'.
 ב' אע"פ שהמקבלים ראוים לזר הם אינם מוכנים
 ג"כ לא יפסיק עליהם השפע האלהי כמו שנתבאר לעיל במ"ג פרק י"א בפנין אחר ומירם ע"ס:
 (י) נמה שהיה קודם הלוקחה. שיהיה לו שפע יותר

ספר מאמר רביעי פרק יט ב העקרים

אופל כרי שיכנס בו אור השמש שאף אם יסתלק האומן לא יסתלק אור השמש מלהאיר הבית ההוא האפל, וזה הוא שאמר יצחק כשתרד חרדה גדולה עד מאד ואברכך גם ברוך יהיה (בנחש"כ) כלומר על כרחי יהיה ברוך אחר שברכתי אותך, שגם ברוך יהיה אומן מכלל החרדה כאלו אמר אין בידי להפסיק בשפע ההוא שנמשך אליי ע"י, שזה כמי שצוה את הצורף לעשות כלים נאים מזהב מצויים ציור נאה מאד לאוהבו של צורף והאומן בהיותו סרמה שהכלים ההם היו לאוהבו צייר אותם ציור נאה עד מאד בשמחה ובטוב לבב ואה"כ נדע שלא היו הכלים ההם לאוהבו של צורף שבלי ספק הצורף ההוא יתעצב על זה ויחרד חרדה גדולה אבל אין בידו למנוע הציור הגאה ההוא שלא יהיה עשוי בכלים ההם ואע"פ שגורע מהם לשונאו של אומן, ובעבור זה אמר יצחק לעשו הן גביר שמתיו לך וגו' (סס) כלומר כבר הגיעו לו על ידי באמצעות הכנתו כל השפע הזה ואין בידי להפסיק אוהו אחר שכבר נמשך ולכה אפוא מה אעשה בני, עד שאמר לו עשו הברכה אחת היא לך אבי כלומר שיברכך ברכה אחת שלא תהיה נגד הברכה שברך, וכן עשה יצחק בכלל ברכת עשו אמר לו ואת אחיך תעבוד שבוולת זה א"א, וזה מה שרצינו לבאר מענין הברכות :

פרק כ אע"פ שהתפלה מצוה ממצות התורה כמו שאמר רז"ל בספרי ולעבדו בכל לבבכם (דברים י"ב) זו תפלה, ואמרו גם כן הוא זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מן שכן של מצות (לכח פק' ב' ודלים דף ל"ט ע"ג) לא מפני זה נאמר שיהיה מן שכן של מצות שזה ושלא תהיה אחד מן גדולת הערך וגדולת השכר יותר מאחרת, אבל זה כמי שאמר על סמי הרפואה הוא זהיר בסם שאינו יקר הערך כמו בסם שהוא יקר הערך שכלם מועילים תועלת גדול לגוף, שלא בעבור זה נאמר שלא יהיה לקצת הסמים יתרון על קצת אבל יאמר זה בעבור זה שהרי אובר"בארו ער"מ שהוא סם יקר הערך מאד והסרגנאין שאינו יקר הערך כל כך שראוי שיהיה זהיר בשניהם אע"פ שאין ערכם שזה לפי שכל אחד מהם יש לו סגולה בפני עצמה מועילה לגוף האדם בכלל, שכן שהראונ"ד יש לו סגולה לרפואת תחלואי הכבד כן הסרגנאין יש לו סגולה לרפואת תחלואי הרגלים והשוקים והברכים שגם זה מועיל לגוף האנושי ומ"מ יש לכל אחד ואחד מהם ענין ותועלת בפני עצמו לפי מקומו שאין ערכם שזה, שהראונ"ד יש לו סגולה לרפואת אבר ראשי והסרגנאין אע"פ שיש לו סגולה מיוחדת בפני עצמו אינו מרפא אבר ראשי. וכן המצות אע"פ שכל אחד מהם יש לו סגולה ותועלת כללי מצד היותה מצות השם שזה תועלת כלל כל המצות וראוי שגורע לפי זה במצוה קלה כבמצוה חמורה, מכל מקום אין ערכם שזה כי כל אחת יש לה סגולה מיוחדת בפני עצמה ותועלת מיוחדת (ב) מצד היותה המצוה ההיא המיוחדת וראוי שיהיה יתרון לקצתם על קצתם מזה הצד, ועל כן אני אומר שמצות התפלה עם היותה אחת ממצות התורה וראוי שיקובל עליה שכר כולל כעל כל אחת מהן, וזה שכל מצוה מצד עצמה תתן שכר מיוחד כמו שתמצא בצדקה למען יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך (דברים י"ז) ובשלוח זקן למען יישב לך והארכת ימים (סס כ"ג) ומצות התפלה המיוחדת אשר לה מצד עצמה הוא ענין כולל שהוא מועיל לכל הדברים, שהרי נמצא אותה שתועיל לרפואת החולים כמו שהועילה לחזקיה שמעתי את תפלתך וגו' הגני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה' (מלכים ב' כ') ותועיל להציל ממות שהרי כשחטא ישראל בעגל נאמר למשה הרף ממני ואשמדים וגו' (דברים ט') ונצלו בתפלת משה, וכן יונה נצל בתפלתו ממעי הדג, ותועיל לפקוד עקרות ויעתר יצחק וגו' ויעתר לו ה' וגו' (בנחש"כ כ"ט), וכן נפקדה חנה בתפלתה, ותועיל לרעב ויהי רעב בימי דוד שלש שנים ויעתר דוד אל ה' (שמואל ב' כ"ב) ותועיל למלחמה אמר הכהוב במלחמת סנחריב ויתפלל חזקיהו המלך וישעיהו א' אומן הנביא על זאת ויעקו השמים וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל וישר וגו' ובמחנה מלך אשור וגו' (דברים כ"ג) וא"כ התפלה היא כמו הצרי הכולל שהוא מועיל לכל החליים ולכל הארסים הן חס וכן קר לא כשאר מיני התריא"ק שהם מועילים לחלאים פרטיים בלבד יש מהם לאדם חס ויש מהם לאדם קר בלבד ולא נמצא אחד מהם מועיל לסם החס והקר והחליים הפכיים אלא התריא"ק הגדול בלבד, וכן התפלה תועיל לכל הדברים ואפילו לדברים הפכיים, שהרי משה אמר בתפלתו וזכר לאברהם וגו' (שמות י"ג) ואסף אמר אל תזכר לנו עונות ראשונים וגו' (שמות כ"ג) נמצא שתועיל אל הזכירה ואל השכחה ולא נמצא מצוה שתועיל לכל הדברים אלא התפלה, ולזה מה שבארו רז"ל (נצח קמ"ד דף כ"ב ע"ג) שמה שנזכר בכתוב ועבדתם את ה' אלהיכם וגו'

שרשים

יותר מאשר כחליכו עמנו קודם שנלקח ממנו : התועלת הכוא כד"ת כל חלו מצד המצוה הכוא
פרק כ (ב) מצד היותה המצוה הכוא המיוחדת. ולא על ידי מצוה אחרת :
נמוס

ספר מאמר רביעי פרק כ בא העקרית קסא 321

וגו' (שמוס כ"ג) שהעבודה ההיא אינה עובדת הקרבנות שהיא (כ) במקום מיוחד אבל היא עבודה שהיא (ג) בכל מקום, ואי אפשר ג"כ שתהיה עובדת העבד לאדונו שהשם ית' אינו מצטרף אל עבודת זולתו, ולזה תחת העבודה הזאת בחרה שיהיה האדם מזכיר שבחיו בכל מקום ומכיר שהכל בא מאתו ומבקש צרכיו מסנו בהיותו מתחנך לפניו ומודה שאין לו עוזר ומוכך מבלעדיו וזו היא העבודה אליו, ולפי שמצאו במסוק ההוא ובבא אהריו ארבעה דברים כוללים מושגים ע"י התפלה ולא נמצא זולתה מן המצות וסמן העבודות שתועיל לכך לפיכך בארו שהעבודה הזאת היא התפלה שהיא העבודה שבלב שאנחנו נמצא שנאמר בעבודה הזאת וברך את לחםך ואת מימך (ס"ג כ"ג), ונמצא בימי דוד שהועילה לרעב כמו שאמרנו, וכן והסירותי מחלה מקרבך (ס"ט) בחזקה. (ה) ולא תהיה משכלה ועקרה בארצך (ס"ט) בהנה. ואת מספר ימך אמלא (ס"ט) בחזקה ובנישאל בעגל. את אימתי אשלה לפניך וגו' (ס"ט) בחזקה עם סנחריב מלך אשור ומחנהו. ונמצא גם כן תועיל התפלה לכל הצרות כמו שנראה מתפלת שלמה דבר כי יהיה, רעב כי יהיה, שדפון ארבה וירקן כל געץ כל מחלה (מ"א ח'), ותועיל גם כן להנצל מזהרה ומגלות, נאמר בישראל בהיותם במצרים ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים וגו' וישמע אלהים את נאקתם וגו' (שמוס כ') וכן דניאל תוער בתפלהם עלו ישראל מן הגלות. נמצא א"כ שהתפלה היא כמו הצרי הכולל רפואת כל מיני התחלואים ומועיל לכל הגופים וע"כ תועיל לכל מיני האנשים. אמר שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמד ישראל הוא וגו' ובא והתפלל וגו' (מלכים א' ח'). ותועיל ג"כ אפילו לרשעים גמורים כמו שזכר בפרק שבעה עשר מה המאמר מענין תפלת מנשה:

פרק בא יקרה בענין התפלה ספק גדול הוא זה, כי מי לנו גדול ממשה ארון כל הנביאים והוא התפלל להשם על כניסתו לארץ ולא נענה, אמר הכתוב ואתחנן אל ה' אעברה נא וגו' ויאמר ה' אלי רב לך וגו' (דברים ג') והנה זה מסה שיורה שהרבר הנגור אי אפשר שיוכמל ע"י התפלה, וא"כ יאמר האומר כי הוא עבד אלהים ומה בצע כשתחנן לפניו אחר שאי אפשר לבטל הנגור. והתשובה בזה שהתפלה מועילה לפני גור דין עכ"פ ואף לאחר גור דין ג"כ תועיל אם אין עמו שבועה, וכן אמרו רבותינו ז"ל יפה צעקה לאדם בין קודם גור דין בין לאחר גור דין (ל"א דף י"ג) כמו שיראה זה מחזקה מאתר שנאמר לו צו לביתך כי סת אחת ולא תחיה נאמר לו שמעתי את תפלתך וגו' הגני יוסף על יסדך (יפסחי ל"ח) וזה היה לו לאחר גור דין כמו שאמרנו ז"ל בברכות. אבל גור דין של משה היה גור דין שיש עמו שבועה שנשבע שנאמר לכן לא תביאו (נמדנ"ג כ') וכן אמרו רבותינו ז"ל כי לכן לשון שבועה וכו' שהוכיחו זה מלך נשבעתי לבית עלי (שמואל א' ג') לפיכך לא הועילה התפלה של מרע"ה, וזהו ההבדל שיש בין יחיד לצבור שהיחיד אין גור דינו נקדע כשיש עמו שבועה ושל צבור הוא נקדע ומתבטל ע"י התפלה וזה יראה שהוא כן מקשר הפרשה, וכדי שיוכח זה היטב אבאר הפסוקים שבאו בתפלתו של משה כדי שיוכח הקשר יפה. הנה בתחלה אמר ואתחנן אל ה' ואמר רבותינו ז"ל (בכרכוס פרק ד' דף ל"ג) אין חנון בכל מקום אלא מתנת חנם, ודקדקו זה לפי ששורש חנם חנן, ובא להודות שאין ראוי לאדם לתלות תפלתו במעשיו הטובים ולא בזכות עצמו כמאמר אליהו מה אגוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (ליוט מ"ו) וגנו חכמים לחזקה (ב) שתלה תפלתו בזכות עצמו ואמרו כי לפי שתלה הרבר בזכות עצמו הצילו בזכות אחרים ונאמר לו וגנתי תפלתו בזכות עצמו אלא במתנת חנם, ולפיכך אמר ה' אלהים אתה החלוח וגו' כלומר כך הוא דרכך לעשות עמי חסד חנם שאהיה החלוח מעצמך בהנם להשפיע עלי שפע נבואי מבלתי שאהיה ראוי ולא שאכך עצמי לכך, וכן אמרו רבותינו ז"ל בספרי אתה החלוח להראות את עבדך

שרשים

ספרים מוחקין כאן תינת בחזקה נעבור שחוקים כשי' על שנותיו עוד ט"ו שנים ולא שייך לומר נביא את מספר ימך אמלא, אבל הוא ללא צורך כי ככלל מחקים מזה: **פרק בא** (א) שתלה תפלתו בזכות עצמו. כמו שנאמר אל ה' וזכר נא

את

(ב) במקום מיוחד. ארץ ישראל בזמן שביחמ"ק קיים: (ג) בכל מקום. אפילו בחוזה לארץ ואפילו בזמן כזה וזהו חספס: (ד) בחזקה. ס' נתקיים בחזקה. ולא תהיה משכלה נתקיים בחנה, ואת מספר ימך אמלא נתקיים בחזקה ונישאל וגו'. וכו' שמתנחל הכל לעצ מוהי. ויש

ענפים

פרק בא [א] לאחר גור דין כמו שאל"ל בכרכוס. וזהו דלא הוכיח המחבר דבר זה מזה שאל"ל ביבמות פרק מנות מלכה דף ק"ה ממו לגז דין של נטר שחילו מחסם נקדע שנאמר מי כה'?

הנה

ספר מאמר רביעי פרק כא כב העקרים קסב 323

כול בית פעור כלומר שלא יכולנו לעבור משם והלאה לפי שהייתי עתיד ליקבר שם כמ"ש ויקבר אותו בגיא מול בית פעור וגו' (דברים ל"ד) וכמך אל זה ועתה ישראל וגו' למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ וגו', כלומר אני נצטערת כי כל הצער הזה כדי שאכנס לארץ ולא זכיתי ליכנס שם ואתם זוכים ליכנס שם הרהזוק לשמור מצות ה' כדי שתזכו ליכנס לתוכה, ושמה תאמרו שאחר שתפילי אינה נשמעת כבר אפשר גם כן שהיום או למחר תחטאו אהם ולא תהיה תפלתם נשמעת לכך סמך לזה עיניכם הרהזות את אשר עשה ה' בבעל פעור ואתם הדבקים בה' וגו' כי מי גבול אשר לו אלהים וגו', כלומר לא תחשבו שהבדל והפרש הן שוים בדבר זה, שאין הדבר כן שאני (ו) עם רוב מעלתי לפי שאני יהודי לא נתקבלה תפילתי בעדי ואתם עם היותכם עובדי עבודת אלילים משהחיים לפעור ואין שנאו רפני ה' בעבור ע"א נתקבלה תפילתי בעדכם שהרי כשנתפלתי עליכם בחטא על העגל או בפעור נתקבלה תפילתי עליכם וכלתם להם הקב"ה אע"פ שלא נתקבלה על עצמי, וכן נראה מלשון ר"ל בספרי שלכך נזכר כאן עון בעל פעור להורות על הדבר שיש בין תפלת היחיד על היהודי לתפלתו על הצבור שעם היות עתי התפלות שוות ומן אחד תקובל יותר תפלת הכלל מתפלת היחיד, ולזה סמך אל זה כה' אלהינו בכך קראנו אליו, ר"ל באיזה ענין שתהיה תפלת הכלל היא מקבלת, וע"ז הוא שיאמרו ר"ל (נדרים דף ק"ה) אין הקב"ה מואם בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס (לוי כ"ח, ו"ו) ואמרו לעולם לשתף אינש נפשיה בהדי צבורא, להורות שתפלת הכלל היא נשמעת תמיד אע"פ שתפלת היחיד אינה מקובלת כשהוא גור דין שיש עמו שבועה כמו שלא נתקבלה תפלת כרע"ה על כניסתו לארץ לפי שהיה גור דין שיש עמו שבועה: **פרק כב וראוי** שנבאר הטעם למה היה גור דין של משה גור דין שיש עמו שבועה עד שלא נתקבלה עליו תפלתו כלל, שלפי מה שאמרו רבותינו ז"ל שיעקר החטא במ' מריבה היה על שאמר שמעו נא המורים (במדבר כ') לפי שזולל בבבדן של ישראל ולמרו מכאן שהמולול בבבדן של רבים הוא כמו מחלל את השם קשה מאד שיהיה החטא הוה בלתי נתון לכפרה עם שמיצנו במשה במשנה תורה חזר ואמר להם מכרים הייתם עם ה' (דברים ט') ואם עיקר ענינו היה על מ"ש שמעו נא המורים איך חזר לומר להם כך, והרבה נבוכו המגזרים בבואר החטא במ' מריבה עד שהרמב"ם ז"ל נדחק בזה מאד ואמר שהרמא היה הכעס שכעס משה על חנם על ישראל שלא מצינו ששעם הש"י עליהם, שלא ידעם ה' על שישאלו דבר המצטרף אליהם כמים והמן, והנה היה בזה חלול הש"י לפי דעתו (ב) שיחשבו הוראים שהש"י כעס עליהם על שישאלו המים עם היותם הברחים להם שאל"כ לא היה כעס משה עליהם על לא דבר שהכעס מדה פחותה ולא תכצא בארון הנביאים מדה פחותה כזאת על לא דבר חלילה, ויב או לחשוב על ה' תועה שכעס על לא דבר, והו' תורה דבריו בזה והם רחוקים מהדעת, וכבר כתב הרמב"ם ז"ל זה הדעת בפירוש התורה, אלא שיראה מדבריו גם הוא שהוא מסכים עם הרמב"ם ז"ל שלא היה החטא על שלא דברו אל הסלע, וזה אם מפני שאין הסלע בעל שכל (ג) שיבואו צווי משה"י, ואם מפני שאמר למשה קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל ה' לע וגו' (במדבר כ') (ג) יראה שהיה צריך להכות בצור אחר שצוה לקחת את המטה עצמו לא כן למת היה צריך להזכיר המטה, וזו אינו ראייה שהרי נאמר לו בחורב וכמך אשר הכית בו וגו' (שמות י"ז) ואע"כ הוצרך לומר לו אח"כ והכית בצור ואף כאן היה ראוי שיאמר לו והכית בצור אם היה דעתו שיכה אותו כמו שאמר בפעם הראשון ולקחת המטה אינו ראייה שיעצק להכות שאין המטה פועל הוצאת המים מכאן ההכאה שאין כדרך מטה המכה בסלע שיוקענו ויוצא מים בכך ההכאה אלא בדרך גם שבהיות המטה נמצא אצל הסלע יוצאים המים כמו שיוגור השם כמו שנאמר למשה בתחת נבואתו ואת המטה הזה הקח בידך וגו' (ספ' ד') הנה באר בפירוש שהקנהו מנולה שיעשו באמצעותו האותות כפי מה שיוגור הש"י ויצוה על ידי משה ויראה לדבר שהיה בכח הברד נאמר למשה נטה את ידך על השמים ויהי ברד (ספ' ט') ואח"כ כתיב ויש משה את כשחוה על השמים וה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה (וכו' יצא בזה בכח הברד דארבה) ולא היה הברד (או הארבה) מתקבל בהכאת המטה באויר אלא שבהיותו נמצא ביד משה אצל האויר היה מתחדש אות הברד (הארבה) ברצון הש"י ואף כאן אין לקרות המטה ראייה להצטרף להכות בו, גם המענה הראשונה שאמרו שהש"י לא יצוה אלא לבעל שכל ואין הסלע בעל שכל שיבואו צווי משה"י לתת כיבוש, וזהו

שרשים

מזה ג"כ לקמן בפרק מ"ח: (ו) עם רוב מעלתי. טעמה כעס עליהם יחשבו שהסס ויחזק
אע"פ שיש לי מעל גדול: גם כן כעס עליהם: (ג) שיבואו. טעמה
פרק כב (א) שיחשבו כרואים. ע"י שרשים חלו: (ג) יראה שכיח צריך להכות. אף
שלא

ספר מאמר רביעי פרק כא כב העקרים קסב 323

כול בית פעור כלומר שלא יכולנו לעבור משם והלאה לפי שהייתי עתיד ליקבר שם כמ"ש ויקבר אותו בגיא מול בית פעור וגו' (דברים ל"ד) וכמך אל זה ועתה ישראל וגו' למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ וגו', כלומר אני נצטערת כי כל הצער הזה כדי שאכנס לארץ ולא זכיתי ליכנס שם ואתם זוכים ליכנס שם הרהזוק לשמור מצות ה' כדי שתזכו ליכנס לתוכה, ושמה תאמרו שאחר שתפילי אינה נשמעת כבר אפשר גם כן שהיום או למחר תחטאו אהם ולא תהיה תפלתם נשמעת לכך סמך לזה עיניכם הרהזות את אשר עשה ה' בבעל פעור ואתם הדבקים בה' וגו' כי מי גרול אשר לו אלהים וגו', כלומר לא תחשבו שהבדל והפרש הן שוים בדבר זה, שאין הדבר כן שאני (ו) עם רוב מעלתי לפי שאני יהודי לא נתקבלה תפילתי בעדי ואתם עם היותכם עובדי עבודת אלילים משהחיים לפעור ואין שנאו רפני ה' בעבור ע"א נתקבלה תפילתי בעדכם שהרי כשנתפלתי עליכם בחטא על העגל או בפעור נתקבלה תפילתי עליכם וכלתם להם הקב"ה אע"פ שלא נתקבלה על עצמי, וכן נראה מלשון ר"ל בספרי שלכך נזכר כאן עון בעל פעור להורות על הדבר שיש בין תפלת היחיד על היהודי לתפלתו על הצבור שעם היות עתי התפלות שוות ומן אחד תקובל יותר תפלת הכלל מתפלת היחיד, ולזה סמך אל זה כה' אלהינו בכך קראנו אליו, ר"ל באיזה ענין שתהיה תפלת הכלל היא מקבלת, וע"ז הוא שיאמרו ר"ל (נדרים דף ק"ה) אין הקב"ה מואם בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס (לוי כ"ח, ו"ו) ואמרו לעולם לשתף אינש נפשיה בהדי צבורא, להורות שתפלת הכלל היא נשמעת תמיד אע"פ שתפלת היחיד אינה מקובלת כשהוא גור דין שיש עמו שבועה כמו שלא נתקבלה תפלת כרע"ה על כניסתו לארץ לפי שהיה גור דין שיש עמו שבועה : **פרק כב וראוי** שנבאר הטעם למה היה גור דין של משה גור דין שיש עמו שבועה עד שלא נתקבלה עליו תפלתו כלל, שלפי מה שאמרו רבותינו ז"ל שיקר החטא במ' מריבה היה על שאמר שמעו נא המורים (במדבר כ') לפי שזולל בכבודו של ישראל ולמרו מכאן שהמולול בכבודו של רבים הוא כמו מחלל את השם קשה מאד שיהיה החטא הוה בלתי נתון לכפרה עם שמיצנו במשה במשנה תורה חזר ואמר להם מכרים הייתם עם ה' (דברים ט') ואם עיקר ענינו היה על מ"ש שמעו נא המורים איך חזר לומר להם כך, והרבה נבוכו המגזרים בבואר החטא במ' מריבה עד שהרכב"ם ז"ל נדחק בזה מאד ואמר שהחטא היה הכעס שכעס משה על חנם על ישראל שלא מצינו ששעם הש"י עליהם, שלא יכעס ה' על שישאלו דבר המצטרף אליהם כמים והמן, והנה היה בזה חלול הש"י לפי דעתו (ב) שיחשבו הוראים שהש"י כעס עליהם על שישאלו המים עם היותם הברחים להם שאל"כ לא היה כעס משה עליהם על לא דבר שהכעס מדה פחותה ולא הכיצא בארון הנביאים מדה פחותה כזאת על. לא דבר חלילה, ויב או לחשוב על ה' תועה שכעס על לא דבר, והו תורה דבריו בזה והם רחוקים מהדעת, וכבר כתב הרמב"ן ז"ל זה הדעת בפירוש התורה, אלא שיראה מדבריו גם הוא שהוא מסכים עם הרמב"ם ז"ל שלא היה החטא על שלא דברו אל הסלע, וזה אם מפני שאין הסלע בעל שכל (ג) שיבואו צווי משה"י, ואם מפני שאחר שנאמר למשה קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל ה' לע וגו' (במדבר כ') (ג) יראה שהיה צריך להכות בצור אחר שצוה לקחת את המטה עצמו לא כן למת היה צריך להזכיר המטה, וזו אינו ראייה שהרי נאמר לו בחורב וכמך אשר הכית בו וגו' (שמות י"ז) ואע"כ הוצרך לומר לו אח"כ והכית בצור ואף כאן היה ראוי שיאמר לו והכית בצור אם היה דעתו שיכה אותו כמו שאמר בפעם הראשון ולקחת המטה אינו ראייה שיעצרו להכות שאין המטה פועל הוצאת המים מכאן ההכאה שאין כדרך מטה המכה בסלע שיוקענו ויוצא מים בכך ההכאה אלא בדרך גם שבהיות המטה נמצא אצל הסלע יוצאים המים כמו שיוגור השם כמו שנאמר למשה בתחת נבואתו ואת המטה הזה הקח בידך וגו' (ספ"ד) הנה באר בפירוש שהקנהו מנולה שיעשו באמצעותו האותות כפי מה שיוגור הש"י ויצוה על ידי משה, ויראה לדבר שהיה בכח הברך נאמר למשה נטה את ירך על השמים ויהי ברך (ספ"ט) ואח"כ כתיב ויש משה את כושרו על השמים וה' נתן קולות וברך ותהלך אש ארצה (וכו' יצא בזה בכח הברך דארבה) ולא היה הברך (או הארבה) מתקבל בהכח המטה באויר אלא שבהיותו נמצא ביד משה אצל האויר היה מתחדש אות הברך (הארבה) ברצון הש"י ואף כאן אין לקרות המטה ראייה להצטרף להכות בו, גם הטענה הראשונה שאמרו שהש"י לא יצוה אלא לבעל שכל ואין הסלע בעל שכל שיבואו צווי משה"י לתת כיבוש, וזהו

שרשים

מזה ג"כ לקמן בפרק מ"ח : (ו) עם רוב מעלתי . שטעה כעס עליהם וחסדו שטעה ויחזק
אע"פ שיש לי מעלה גדולה : גם כן כעס עליהם : (ג) שיבואו צווי
פרק כב (א) שיחשבו כרואים . ע"י שרשים : (ג) יראה שכיב צריך להכות . אף
שלא

ספר מאמר רביעי פרק כב כג העקרים קסג 325

אמונה בו ובתורתו לרואים, ולפיכך אמר לא האמנתם בי שאלו הייתם מאמינים הייתם נחרים על המבע שישתנה כדי שיתקדש שמי על ידיכם שיראו הכל שאני מקים דברי עבדי ועצת מלאכי אשלים, והם עליהם השלום אע"פ שעשו זה לרוב ענותנותם שלא היו רוצים ליטול עמרה לעצמן מבלי מצות ה' מ"מ נחשב להם לעון ולמעוט אמונה מפני חילול השם שנמשך מזה כמו שבארנו. ולזה תמצא יהושע כשנצטרך לכבוז זה הדבר לא המתן ליטול רשת מהשם ולימלך בשכינה. אבל נשען על השם שיעשה רצונו ומעצמו אמר שמש בנבעון דום וגו' כמו שהעיד הכתוב או ידבר יהושע לה' לאמר ויאמר לעיני כל ישראל שמש בנבעון דום וגו' (יחזק' י') וקיים השם דברו עד שהעיד הכתוב עליו שלא היה דבר גדול כמוהו אפילו בימי משה שיאמר משה מעצמו ויתקיים דבר גדול כזה, ואמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמעת ה' בקול איש וגו' (מס) כלומר שיקיים השם דבר גדול כזה שיגזור האיש מעצמו, וזהו חטא מעלי האמונה שיהיה הכתוב המסע משועבד לישראל כל כך, אבל עכשיו בשנת הארבעים בזולת השם, וגם אחר שנאמר להם ודברתם אל הסלע והם לא דברו אלא הכו חטאו נ"ב בשעברו פי השם שאלו דברו היה השם מתקדש והיו מתקנים קצת ממה שחטאו, ובעבור שלא דברו הוסיפו לחטא, וסבת החטא היה בעבור שחשבו שכמו שבחורב יצאו המים ע"י הכאה גם בפעם הזאת לא יצאו אלא על ידי הכאה, וה' צבאות לא כן יעץ שבפעם הראשונה ערוך לא נחנה התורה ולא היה המסע משועבד לישראל כל כך, אבל עכשיו בשנת הארבעים ראויים הם שיעשה להם גם ושיכנע המבע מפניהם בדבורו של משה בלבד, ובעבור זה היה בכאן מרי על שלא דברו אל הסלע כמו שנצטוו, ומעוט אמונה וחילול השם על שלא גזרו מעצמן על הסלע שיתן מימיו בזולת צווי השי"ת. וכן תמצא שבפרשת ראיוני כשאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים והאסף אל עמך (דברים ל"ג) ויכיר הכתוב השני דברים על אשר מנעם בו ועל אשר לא קדשם אותו לרמז על שני מיני החטא הללו, ולפי שהיה בחטא מעוט האמונה וחילול השם כמו שבארנו לא נתן לכפרה כמו דאמרינן במסכת יומא אבל מי שיש בידו חילול השם אין כה בתשובה לתלית ולא ביסורין למרס אלא מיתה ממרקה, ועל כן היה גזר דין שיש עמו שבועה ולכך לא הועילה תפלתו ולא תשובתו של משה בחטא זה, והסתכל במה שבארנו בזה הפרק והבינוהו שהוא יותר נכון מכל מה שנאמר בו, והשי"ת ברחמי יצילנו משנאות, אמן :

פרק כג התיבות יש מהם שיורו על טוב הוראה נמורה ולא יורו על רע כלל, ויש שיורו הוראה נמורה על רע ולא יורו על טוב, ויש שרוב הוראתן יורו על הטוב ויורו בצד מה על רע ג"כ, וההפך. ואשר יורו על טוב כמו ישר ונאמן רחום וחונן אלו דומיהן הותר ליחסם לשם יתברך (ה) ולתהפלל לפניו בהם, ואשר יורו על רע נמור כמו רשע עולן גולן חסמן וכאלו וכיוצא בהן לא הותר ליחסם לשם יתברך כלל אף כי להתפלל לפניו בהן, והתיבות שרוב הוראתן טוב לא הותר ליחסן להשי' אם לא שנמצא לנביאים שייחסום אליו יתברך כמו חסיד שאע"פ שרוב הוראתו טוב, אחר שנמצא שנאמר על ההרפה בצד רחוק כמו פן יחסךד שומע (משלי ל"ט) חסד הוא (ויקרא כ') לא היינו מתירין עצמנו ליחסו אליו יתברך אם לא שנמצא הכתוב אומר כי חסיד אני נאם ה' לא אפור לעולם (ירמיה ג') ואולם התיבות שרוב הוראתן רע או דבר מגונה לא נתיר עצמנו ליחסן להשם דרך תפלה אע"פ שנמצא לנביאים שייחסום אליו יתברך (ג) אם לא שנמצא אותם שייחסום לו דרך תפלה וזהו כמו העצבון וקוצר הנפש שייחסם אליו הכתוב ויתעצב אל לבו (תנח"א ו') ותקצר נפשו בעמל ישראל (סופים י') (א) ואעפ"כ לא ניהם אליו יתברך דרך תפלה לומר התעצב עלי או תקצר נפשי עלי וכן הבני לא נתיר עצמנו ליחסו אליו יתברך אע"פ שייחסוהו אליו יתברך לפי דעת רבותינו ו"ל במסכת תענית (דף ס' ע"ג) אמר רב שמואל בר אבא משמיה דרב מקום יש להקדוש ב"ה שבוכה שם ומסתרים שמו שנאמר ואם לא תשמעוהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה (ירמיה י') מאי מפני גוה מפני נאותן של ישראל שנשפל וסי איכא בביה קמי קב"ה והכריח עז וחדה במקומו (ד"ה ח' ט') לא קשיא הא בבתי גוה הא בבתי בראי

שרשים

מיחסין אותן בחפלתן להשי' כמו יסמו נא רחמיך כמו שיתבאר בפרק זה: (ג) ואעפ"כ לא ניהם אליו יתברך דרך תפלה וכו'. לפי שגם הכניאים לא היו מיחסים להשי' אלו תאריס בחפלתן :

כי

פרק כג (ה) ולתהפלל לפניו ככן. על דרך שיתבאר אח"כ בסמוך:
(ג) אם לא שנמצא אותם שייחסום לו דרך תפלה. כלומר אם לא אותן שנמצאו שגניזוים היו